117

Cartea de pe noptieră

Herman Melville

BARTLEBY

O povestire de pe Wall Street

HUMANITAS

HERMAN MELVILLE

BARTLEBY.
O POVESTIRE DE PE WALL STREET

Traducere din engleză de
PETRE SOLOMON

(versiune finala)

Herman Melville (1819-1891) s-a născut şi a murit la New York şi este socotit astăzi unul dintre cei mai mari romancieri ai lumii. Cărțile lui au darul să incite, invită la interpretări care rareori seamănă între ele: este ca şi cum povestea s-ar schimba în funcție de cititor. Chiar o simplă propoziție scrisă de Melville a dat naştere la pagini întregi de comentarii critice. Cele mai celebre sunt *Call me Ishmael* „Spuneți-mi Ishmael”, începutul capodoperei *Moby Dick*, şi fraza lui Bartleby din povestirea cu acelaşi nume, *I would prefer not to* „Prefer să nu”. După moartea tatălui, Melville s-a angajat, la 13 ani, la State Bank din New York, pe care o părăseşte doi ani mai târziu, poate din cauza unor probleme de vedere. După ce-şi termină liceul, unde citeşte pasionat J. Fenimore Cooper, Walter Scott, Byron, şi e, o vreme, învățător la țară, se angajează în 1839 ca mus pe un vas comercial care face drumul New York-Liverpool. Mai târziu Melville străbate oceanele lumii, experiențe care vor trece în scrierile lui. Cunoscut pentru cărțile lui de început, publicate înainte de mijlocul secolului 19, este puțin înțeles în momentul apariției romanului cu nervuri alegorice *Moby Dick sau balena*(1851). Un post de funcționar la vamă îi asigură un trai modest spre sfârşitul vieții. Faima lui literară a scăzut dramatic, astfel că, într-un dicționar de autori americani din 1898, e prezentat ca: „Un autor din New York City, ani în şir funcționar la vamă; scrierile lui de tinerețe au fost extrem de populare, dar aproape uitate înaintea morții

autorului.” Abia în anii ’20 ai secolului 20 este redescoperit şi plasat la locul lui de astăzi.

Scrieri principale: *Typee* (1846), *Omoo* (1847), *Redburn* (1849), *White Jacket* (1850), *Moby Dick or the Whale* (1851), *Bartleby, the Scrivener: a Story of Wall Street* (1853), *John Marr and Other Sailors* (1888) etc.

BARTLEBY.
O POVESTIRE DE PE WALL STREET

Sunt un om destul de în vârstă. Ocupațiile mele din ultimii treizeci de ani mi-au prilejuit, prin însăşi natura lor, un contact deosebit de strâns cu o categorie de oameni interesanți şi, pare-se cam ciudați, despre care nu s-a scris încă nimic, după câte ştiu - mă refer la copişti, la aşa-zişii scriitori de acte publice. I-am cunoscut, atât pe plan profesional, cât şi cu titlu particular, pe foarte mulți dintre ei şi aş fi în măsură, dac-aş vrea, să povestesc felurite întâmplări, de natură a-i face să zâmbească pe oamenii veseli din fire şi a stoarce lacrimi celor sentimentali. Renunț însă la biografiile tuturor celorlalți, pentru a relata câteva episoade din viața lui Bartleby, cel mai bizar dintre copiştii pe care mi-a fost dat să-i văd sau despre care am auzit vreodată. M-aş simți în stare să scriu o biografie completă a altor copişti, dar în legătură cu Bartleby aşa ceva e de neconceput. Cred că nu există nici un fel de date pentru o biografie completă şi satisfăcătoare a acestui om. Şi e o pierdere ireparabilă pentru literatură. Bartleby era una dintre acele făpturi despre care nu se poate afirma nimic precis decât apelând la izvoarele originale, iar în cazul lui, aceste izvoare sunt foarte sărace. Ceea ce am văzut cu propriii mei ochi uimiți reprezintă tot ce ştiu despre dânsul, în afară de-un anumit zvon despre care voi pomeni mai încolo.

Înainte de a-l prezenta aşa cum mi-a apărut prima oară, se cuvine să vorbesc puțin despre mine însumi, despre amploaiații mei, despre activitatea şi despre birourile mele, precum şi despre mediul înconjurător; căci o asemenea descriere este absolut necesară pentru o înțelegere adecvată a personajului despre care vorbesc.

În primul rând: sunt un om stăpânit încă din tinerețe de profunda convingere că viața cea mai uşoară este şi cea

mai bună. Tocmai de aceea, deşi fac parte dintr-o tagmă proverbial de dinamică şi agitată, uneori până la zbucium, nu m-am lăsat totuşi niciodată tulburat în pacea mea lăuntrică. Sunt unul dintre acei avocați lipsiți de ambiție care nu interpelează niciodată un juriu şi nu stârnesc prin nimic aplauzele publicului: retraşi în tihna unui adăpost confortabil, ei fac o treabă comodă, ocupându-se de obligațiunile, ipotecile şi titlurile de proprietate ale bogătaşilor. Toți cei care mă cunosc mă consideră un om absolut *sigur*. Răposatul John Jacob Astor, un personaj foarte puțin aplecat spre elanurile poetice, nu ezita să afirme că prudența e însuşirea mea de căpetenie, a doua mea calitate fiind metoda. Nu vanitatea, ci simpla dorință de a înregistra un fapt mă îndeamnă să spun că serviciile mele au fost folosite de răposatul John Jacob Astor - mărturisesc că-mi place să-i repet numele, căci are un sunet rotund şi plin, ca un lingou de aur. Recunosc, de asemenea, că buna părere a răposatului John Jacob Astor nu mă lăsa indiferent.

Ceva mai înainte de epoca la care începe această povestire, ocupațiunile mele sporiseră considerabil. Mi se încredințase vechea şi plăcuta funcție de consilier la Curtea de Casație, funcție desființată între timp în statul New York. Era o slujbă nu prea grea, în schimb foarte bine plătită, ceea ce nu-mi displăcea defel. Îmi ies rareori din fire şi mă las şi mai rareori pradă primejdioasei indignări stârnite de vreo nedreptate sau de vreun ultragiu; fie-mi totuşi îngăduit să declar, cu tărie, că brusca şi brutala abrogare, de către noua constituție, a funcției de consilier la Curtea de Casație mi s-a părut a fi un act... prematur, cu atât mai mult cu cât sperasem să încasez toată viața leafa de consilier şi n-am primit-o decât vreme de câțiva ani. Dar spun acest lucru numai în treacăt.

Biroul meu era situat la etajul al doilea al casei cu nr. ..., de pe Wall Street. De la un capăt al apartamentului

se zărea peretele alb al luminatorului ce străbătea de sus în jos clădirea. Această privelişte putea fi socotită destul de banală şi lipsită de ceea ce pictorii peisagişti numesc „pitoresc”. În schimb, panorama ce se deschidea la celălalt capăt al apartamentului meu oferea un contrast izbitor cu această perspectivă, dacă nu şi mai mult. Acolo, ferestrele mele se deschideau asupra unui zid înalt de cărămidă, înnegrit de vreme şi de o umbră eternă; zidul acesta n-avea nevoie de nici un binoclu pentru a-şi dezvălui frumusețea ascunsă, căci se înălța la vreo zece picioare de ferestrele mele, în văzul oricărui privitor, fie el şi miop. Cum clădirile vecine erau foarte înalte şi cum apartamentul meu se afla la etajul al doilea, spațiul dintre acest zid şi peretele meu semăna cu o uriaşă fântână pătrată.

Cu foarte puțină vreme înainte de apariția lui Bartleby, lucrau la mine doi copişti şi un practicant - un flăcău foarte promițător. Cei doi copişti se numeau Curcanul şi Cleştișor, iar băiatul răspundea la numele de Ghimber. S-ar părea că numele astea nu-s dintre cele ce se găsesc, de obicei, într-un anuar. De fapt erau nişte porecle cu care cei trei subalterni ai mei se gratificaseră reciproc, chipurile pentru a-şi defini personalitatea sau caracterul. Curcanul era un englez bondoc şi pântecos, cam de vârsta mea, adică nu departe de şaizeci de ani. Dimineața, obrajii lui păreau îmbujorați, dar după douăsprezece - ora lui de prânz - ardeau ca o vatră plină cu jăratic, în zilele de Crăciun; şi continuau să ardă aşa, deşi cu o flacără din ce în ce mai palidă, până pe la orele şase seara, după care nu-l mai vedeam deloc pe posesorul acestei fețe: atingând zenitul odată cu soarele, părea să apună în acelaşi timp cu el, ca să răsară, să ajungă la apogeu şi să apună din nou în ziua următoare, cu aceeaşi regularitate şi cu aceeaşi neştirbită strălucire. Multe coincidențe stranii mi-a fost dat să văd de-a lungul vieții

mele, dar poate că cea mai stranie dintre ele era aceasta: în clipa când fața roşie şi radioasă a Curcanului ajungea, ca să zic aşa, la zenit, exact în acel moment critic începea perioada când capacitatea lui de lucru îmi apărea grav compromisă pentru tot restul zilei. Şi asta nu pentru că ar fi fost leneş din fire sau certat cu munca. Nici vorbă de aşa ceva! Dimpotrivă, era capabil de o energie extraordinară - şi tocmai aici era buba. Activitatea lui avea ceva pripit şi necugetat, ca o flacără care mistuie totul, fără să-i pese de nimic. Bunăoară, îşi muia în neştire pana în călimară şi-mi păta hârtiile, însă nu înainte, ci numai după orele douăsprezece. Ba, în unele după-amiezi, nu era doar neglijent şi supărător de darnic în pete, ci mergea mult mai departe, devenind de-a dreptul turbulent. În asemenea momente, obrajii lui se aprindeau parcă şi mai mult, arzând ca antracitul peste care se toarnă turbă. Începea să se sucească pe scaun, făcând un zgomot neplăcut; îşi răsturna nisiparnița; încercând să-şi ascută penele, sfârşea prin a le rupe în bucăți şi a le arunca, furios, pe podea; apoi se ridica, se apleca peste masa lui de birou şi începea să-şi răvăşească hârtiile cu nişte gesturi necuviincioase, foarte supărătoare la un om de vârsta lui. Cu toate astea, întrucât în multe privințe îmi era deosebit de folositor - căci înainte de amiază muncea cu o râvnă şi cu o pricepere greu de egalat -, eram dispus să-i trec cu vederea ciudățeniile, deşi, uneori, îi făceam câte o observație. Fireşte, i-o făceam pe un ton foarte blând, deoarece omul acesta, atât de blajin şi de politicos, ba chiar de-a dreptul reverențios înainte de amiază, era în stare, după-amiaza, să răspundă cu țâfnă sau chiar cu obrăznicie la cea mai mică înțepătură. Întrucât îi prețuiam munca de dimineață şi nu voiam cu nici un chip s-o pierd - deşi stilul lui incendiar de după-amiază mă cam incomoda - şi întrucât, fiind un om paşnic din fire, nu voiam să-i stârnesc prin mustrările mele vreo replică

necuviincioasă, m-am gândit, într-o sâmbătă la amiază (sâmbăta devenea de-a dreptul insuportabil) - m-am gândit, aşadar, să-i sugerez, pe un ton foarte binevoitor, că n-ar strica să muncească mai puțin acum, când se apropia de bătrânețe; pe scurt, că nu mai trebuia să vină la birou după-amiaza, ci ar face mai bine să se ducă acasă îndată după prânz şi să se odihnească până la ora ceaiului. El însă nici n-a vrut să audă de aşa ceva, ci a stăruit să-şi continue îndatoririle de după-amiază. Obrajii i se aprinseseră, gata parcă să ia foc, în timp ce mă asigura, elocvent - agitând o riglă lungă în celălalt capăt al încăperii -, că munca lui, utilă dimineața, devenea pur şi simplu indispensabilă după-amiaza:

- Vă declar cu smerenie, domnule, că mă consider brațul dumneavoastră drept. Dimineața nu fac decât să-mi strâng şi să-mi desfăşor rândurile, dar după-amiaza mă pun în fruntea lor şi trec vitejeşte la atac împotriva duşmanului, aşa…

Şi, spunând acestea, flutură în aer rigla, cu putere.

- Bine, Curcanule, dar petele? replicai eu.

- E adevărat, domnule, dar uitați-vă la părul meu! Îmbătrânesc. Două-trei pete făcute într-o după-amiază toridă nu pot fi, cred, imputate unui om cărunt. Bătrânețea - chiar când pătează hârtia - e o vârstă onorabilă. De altfel, nu vă supărați, domnule, dar *amândoi* îmbătrânim.

Nu puteam rezista acestui mişcător apel la solidaritate. În orice caz, mi-am dat seama că de plecat n-o să plece. De aceea, m-am resemnat să-l las să rămână, promițându-mi totuşi să nu-i dau pe mână, după-amiezile, decât hârtiile ceva mai puțin importante.

Cleştişor, al doilea funcționar al meu, era un tânăr cam palid, în vârstă de vreo douăzeci şi cinci de ani, cu favoriți şi cu o mutră de pirat. Am văzut totdeauna în el victima a două puteri malefice: ambiția şi indigestia.

Ambiția şi-o trăda printr-o anume nervozitate în îndeplinirea muncii de simplu copist, muncă pe care-o socotea un insuportabil obstacol în calea exercitării atribuțiunilor specifice profesiunii sale, bunăoară întocmirea actelor de notariat. Cât despre indigestie, ea se manifesta prin crize subite de irascibilitate, ce-l făceau să scrâşnească din dinți şi să rânjească nestăpânit ori de câte ori comitea vreo greşeală în actele copiate; alteori se manifesta prin blesteme, mai degrabă şuierate decât rostite, în dârdora lucrului, şi îndeosebi printr-o veşnică nemulțumire față de înălțimea mesei sale de birou. În ciuda remarcabilelor lui aptitudini mecanice, Cleştișor nu izbutea niciodată să-şi potrivească masa la un nivel convenabil. Punea sub ea tot felul de aşchii, bucățele de carton şi alte asemenea proptele, ajungând la un moment dat să încerce o ajustare supremă, cu ajutorul unor ghemotoace de sugativă ingenios îndoite. Dar nici o invenție nu putea rezolva problema. Dacă, pentru a-şi dezdoi spinarea, ridica masa în unghi ascuțit spre bărbie şi începea să scrie pe ea aidoma unui om care-ar folosi ca pupitru acoperişul abrupt al unei case olandeze, curând după aceea se plângea că-i amorțesc brațele. Dacă, dimpotrivă, cobora masa până la brâu şi se apleca să scrie, începea să se vaite că-l doare spinarea. Într-un cuvânt, Cleştișor nu ştia ce vrea; sau, dacă voia într-adevăr ceva, era să se vadă scăpat de masa de copist. Un alt semn al ambiției sale bolnăvicioase era plăcerea cu care primea vizitele anumitor indivizi dubioşi şi jerpeliți, pe care-i numea „clienții” săi. Îmi dădea a înțelege că i se încredințau din când în când nu numai câte un mare proces de tutelă, dar şi alte procese, judecate la diverse instanțe, precum şi că era un personaj cunoscut pe treptele faimoaselor „Tombs”[1]. Am totuşi temeiuri să cred

---

1Închisoare din New York (literal: „morminte“) (n. tr.).

că unul dintre musafirii lui, un individ care venise să-l caute la birou şi care, dându-şi aere, îmi tot răspundea că e „clientul” lui, nu era de fapt decât un creditor, pretinsul act de proprietate adus de el fiind în realitate o poliță. Dar în ciuda tuturor cusururilor sale şi a neplăcerilor pe care mi le pricinuia, Cleştișor îmi era, întocmai ca şi compatriotul său poreclit Curcanul, foarte folositor: avea un scris cursiv şi rapid, iar când voia nu era lipsit de o anumită distincție. În afară de asta, se îmbrăca totdeauna ca un gentleman, ceea ce sporea prestigiul biroului meu. Spre deosebire de Curcanul, pe care mă sileam din răsputeri să-l împiedic să mă facă de ruşine. Îmbrăcămintea acestuia era de obicei soioasă şi mirosea a bucătărie. Vara, pantalonii îi atârnau, mai-mai să cadă de pe el. Purta nişte haine îngrozitoare şi o pălărie neînchipuit de jegoasă. Dar dacă de pălărie nu-mi păsa - având în vedere că şi-o scotea în clipa când intra în încăpere, ca orice funcționar englez politicos şi civilizat din fire - cu haina era cu totul altceva. În zadar încercam să discut cu el pe tema hainelor, îmi băteam gura de pomană. Adevărul e, cred, că un om cu un venit atât de mic nu-şi putea permite să arboreze în acelaşi timp o haină strălucitoare şi o față aşijderea. Aşa cum a remarcat odată Cleştișor, Curcanul îşi cheltuia aproape toți banii pe băutură. Într-o zi de iarnă i-am dăruit o haină de-a mea, cât se poate de prezentabilă - un gheroc gri căptuşit şi foarte călduros, care se încheia de la genunchi până la gât. Îmi închipuiam că slujbaşul meu îmi va aprecia gestul şi va pune frâu zgomotoasei sale irascibilități de după-amiază. Ei bine, nu! Sunt convins că faptul de a se înfofoli într-o haină atât de pufoasă a avut asupră-i un efect dăunător - în virtutea principiului care face ca prea mult ovăz să-i strice calului. Întocmai cum un cal abraş se

înfurie când îşi adulmecă ovăzul, Curcanul îşi adulmeca haina şi devenea obraznic: era un om căruia prosperitatea nu-i pria.

Dacă apucăturile deşucheate ale Curcanului treziseră în mine unele bănuieli, în legătură cu Cleştișor eram încredințat că, oricare i-ar fi fost cusururile pe alte planuri, era cel puțin un tânăr cumpătat. S-ar fi zis că natura însăşi îi slujise drept cârciumar, înzestrându-l încă din născare cu o fire atât de aprinsă şi de irascibilă, încât făcea de prisos orice beție. Când îmi aduc aminte cum, în liniştea biroului meu, Cleştișor se ridica brusc de pe scaun şi, aplecându-se peste masa lui de lucru, o cuprindea cu brațele-i larg desfăcute şi o împingea cât colo, făcând-o să scârțâie pe podea, ca şi cum masa ar fi fost un duşman perfid, însuflețit de dorința de a-l contraria şi jigni - când îmi aduc aminte de toate astea, îmi dau seama cât se poate de limpede că, pentru el, rachiul era cu totul inutil.

Din fericire pentru mine, irascibilitatea şi nervozitatea lui Cleştișor se manifestau, din pricina înseşi cauzei lor - indigestia -, mai cu seamă dimineața; după-amiaza era relativ paşnic. Şi, întrucât Curcanul ajungea la paroxism abia către prânz, nu eram silit să le suport hachițele amândurora în acelaşi timp. Accesele lor de furie se succedau aidoma unor santinele în post. Când era „de gardă” furia Curcanului, cea a lui Cleştișor se odihnea; şi viceversa. În cazul de față, natura potrivise bine lucrurile.

Al treilea subaltern al meu, Ghimber, era un băiețaş de doisprezece ani. Tatăl său era un căruțaş care nutrea ambiția de a-şi vedea, înainte de moarte, feciorul pe un scaun de judecător, nu pe capra unei căruțe. De aceea îl trimisese la biroul meu, ca să învețe dreptul făcând comisioane şi măturând podelele, pentru o simbrie de un dolar pe săptămână. Îi dădusem şi lui un mic pupitru, dar nu-l prea folosea. Dacă-i deschideai sertarul, găseai în el o colecție întreagă de coji de nucă, de diferite mărimi. De

fapt, pentru băiețaşul acesta isteț la minte nobila ştiință juridică încăpea, toată, într-o coajă de nucă. Una din principalele lui îndatoriri, de care se achita cu cea mai mare promptitudine, era aceea de a-i aproviziona cu prăjituri şi cu mere pe Curcanul şi pe colegul său Cleştişor. Copierea actelor juridice fiind o treabă proverbial de aridă şi de plicticoasă, cei doi se vedeau siliți să-şi umezească foarte des gâtlejurile cu mere „Spitzenberg”, ce se găseau la numeroasele dughene din preajma vămii şi a poştei. De asemenea, îl trimiteau adesea pe băiat după o prăjitură specială - mică, rotundă, turtită şi foarte aromată - care-i adusese din parte-le porecla de Ghimber. În câte o dimineață mai răcoroasă, când munca îl cam plictisea, Curcanul înghițea zeci de asemenea prăjiturele, ca şi cum ar fi fost nişte bomboane (e drept că se vindeau ieftin, câte şase sau opt pentru un gologan), şi atunci scârțâitul penei lui era acompaniat de scrâşnetul dinților ce mozoleau o prăjiturică uscată. Într-o după-amiază Curcanul a umezit cu buzele o asemenea prăjiturică şi a aplicat-o pe o ipotecă, în chip de sigiliu. Deşi obişnuit cu greşelile şi cu obrăzniciile lui de după-amiază, mi s-a părut că de data asta întrecuse orice măsură şi era cât pe ce să-l concediez. Dar m-am muiat când l-am auzit că-mi spune, cu o plecăciune orientală:

- Cu voia dumneavoastră, domnule, cred că a fost un gest generos din parte-mi să vă furnizez papetărie pe socoteala mea…

Ocupațiunile mele de bază - notariatul, urmărirea scadențelor şi redactarea a tot soiul de documente absurde - au sporit considerabil când mi s-a încredințat postul de consilier la Curtea de Casație. Copiştii mei nu s-ar fi putut plânge că n-au de lucru. Ba chiar am fost nevoit să mai apelez la ajutorul cuiva, inserând un anunț într-un ziar.

Într-o dimineață am zărit prin uşa deschisă a biroului meu (era vară!) un tânăr care stătea nemişcat în prag.

Parcă-i văd şi acum fața curată dar lividă, cu o expresie jalnic de respectabilă şi iremediabil deznădăjduită. Era Bartleby.

După un scurt schimb de cuvinte în legătură cu pregătirea lui, l-am angajat, bucuros să primesc în rândurile copiştilor mei un om aparent atât de liniştit, care avea, desigur, să exercite o influență binefăcătoare asupra firii capricioase a Curcanului şi asupra firii aprige a lui Cleştişor.

Am uitat să spun că biroul meu era împărțit, printr-o uşă de sticlă mată, în două compartimente, unul ocupat de mine însumi, iar celălalt de subalternii mei. Țineam această uşă deschisă sau o închideam, după cum mi se năzărea. M-am hotărât să-l instalez pe Bartleby într-un colț de dincoace de uşă, în partea mea, aşa fel ca să-l am la îndemână pe omul acesta potolit, în cazul când aş fi avut nevoie de dânsul pentru vreo treabă oarecare. I-am aşezat pupitrul lângă o fereastră din acel colț al încăperii, fereastră prin care, cândva, se putea privi, lateral, spre nişte curți dosnice şi ziduri înnegrite, dar care, în urma unor construcții ulterioare, nu mai permitea să se vadă nimic, deşi lăsa să se strecoare puțină lumină. La vreo trei paşi de fereastră se ridica un zid, iar lumina venea de undeva de deasupra lui, dintre două clădiri înalte, ca şi cum s-ar fi strecurat prin deschizătura minusculă a unei turle. Pentru a-i asigura condiții optime lui Bartleby, i-am izolat colțul cu un paravan verde care-l ferea de privirile, dar nu şi de chemările mele. În felul acesta eram despărțiți şi uniți totodată.

La început Bartleby a copiat o cantitate extraordinară de scripte. Ca şi cum ar fi fost de mult ahtiat să copieze ceva, părea să se înfrupte cu hârtiile mele. Nu făcea nici o pauză pentru digestie. Scria de dimineață până seara, fără întrerupere, copiind atât la lumina zilei, cât şi la flacăra lumânării. Aş fi fost încântat de râvna lui dacă ar fi muncit

cu oarecare voie bună. Dar scria în tăcere, mecanic, cu o înverşunare lugubră.

Un copist trebuie, desigur, să verifice cuvânt cu cuvânt exactitatea copiei pe care-o întocmeşte - treaba asta face parte integrantă din munca lui. Dacă într-un birou lucrează doi copişti sau mai mulți, ei se ajută unii pe alții în această operațiune: unul citeşte copia, iar altul urmăreşte textul original. E o treabă foarte plicticoasă, monotonă şi obositoare. Îmi închipui că unii oameni cu temperament mai sangvin nici n-ar putea s-o suporte. Bunăoară, nu mi l-aş putea imagina pe aprigul poet Byron stând mulțumit alături de Bartleby şi examinând împreună cu el un document juridic de, să zicem, cinci sute de pagini, scrise mărunt de o mână crispată.

Uneori, când era zor mare, aveam obiceiul să verific eu însumi câte un document mai scurt, cu ajutorul Curcanului sau al lui Cleştişor. Instalându-l pe Bartleby atât de aproape de mine, după paravanul acela, urmăream şi scopul de a mă folosi de serviciile lui în asemenea ocazii mărunte. Trecuseră, cred, trei zile de la venirea lui la mine şi nu avusesem încă prilejul de a-i verifica scriptele, când, grăbit să închei un act oarecare, l-am chemat urgent pe Bartleby. Fiind atât de zorit şi aşteptându-mă, fireşte, la o supunere grabnică, şedeam cu capul plecat peste documentul de pe biroul meu şi țineam, cam nervos, în mâna dreaptă copia întinsă în aşa fel ca Bartleby s-o poată smulge în clipa când va ieşi din ascunzătoarea lui, pentru a trece numaidecât la treabă. Stând în această poziție, l-am chemat aşadar, nu fără a-i explica, pripit, ce voiam de la dânsul - şi anume, să mă ajute să verific un mic text... Imaginați-vă surpriza, mai bine zis consternarea mea, când, fără să-şi părăsească bârlogul, Bartleby mi-a răspuns, cu un glas ciudat de blajin şi de hotărât:

- Prefer să mă abțin!

Câteva clipe am rămas mut de uimire, încercând să-mi adun gândurile. Aveam impresia că urechea mă înşelase sau că Bartleby înțelesese cu totul greşit cuvintele mele. De aceea le-am repetat cât se poate de clar, dar răspunsul lui a sunat cu aceeaşi claritate ca şi înainte:

- Prefer să mă abțin!

- Preferi să te abții?! l-am îngânat eu, ridicându-mă furios de la masa mea şi străbătând cu paşi mari încăperea. Ce vrei să spui? Ți-ai pierdut mințile? Vreau să m-ajuți să confrunt copia asta - ține-o!

Şi i-am întins-o.

- Prefer să mă abțin!...

M-am uitat țintă la el. Obrajii lui supți aveau o expresie calmă, iar în ochii lui cenuşii domnea parcă o linişte sumbră. Nu i se vedea pe față nici o cută, nici un semn de tulburare. Dac-aş fi desluşit în atitudinea lui vreo umbră de nelinişte, mânie, nervozitate sau impertinență, altfel spus dac-aş fi recunoscut ceva omenesc în purtarea lui, l-aş fi dat desigur afară din birou, fără menajamente. Dar aşa, ar fi fost ca şi cum aş fi dat afară pe uşă bustul de ghips al lui Cicero. Am stat câteva clipe cu ochii ațintiți asupra lui Bartleby, care continua să scrie, apoi m-am aşezat din nou la birou. E foarte ciudat! îmi spuneam. Ce s-ar cuveni să fac? Dar, întrucât trebuia să-mi termin treaba, m-am hotărât să uit deocamdată incidentul, lăsându-l pentru mai târziu, când voi avea mai mult timp. L-am chemat, aşadar, pe Cleştişor din cealaltă încăpere şi am confruntat repede cu el documentul.

Câteva zile mai târziu, Bartleby a transcris patru acte voluminoase - patru copii ale unor depoziții făcute în fața mea, timp de o săptămână, la Înalta Curte de Casație. Aceste copii trebuiau verificate: fiind vorba de un proces important, se cerea cea mai mare acuratețe. După ce am pregătit documentele, i-am chemat din cealaltă încăpere pe Curcan, pe Cleştişor şi pe Ghimber, ca să-i pun să

urmărească, împreună cu Bartleby, cele patru copii, în vreme ce eu aş fi dat citire textului original. Cei trei se şi aşezaseră pe scaune, unul lângă altul, cu câte o copie în mână, când l-am chemat pe Bartleby să li se alăture.

- Repede, Bartleby! Te aştept!

Am auzit întâi scârțâitul scaunului său pe duşumeaua goală, apoi i-am văzut mutra în pragul chiliei sale.

- Ce doriți? m-a întrebat el, cu voce calmă.

- Copiile, copiile! i-am răspuns eu, pripit. Trebuie să le confruntăm. Poftim…

Şi i-am întins cea de-a patra copie.

- Prefer să mă abțin, a zis el, dispărând liniştit după paravan.

Câteva clipe am rămas ca o stană de piatră la marginea coloanei încremenite a subalternilor mei aşezați pe scaune. Venindu-mi în fire, am pornit spre paravan şi i-am cerut lui Bartleby să-mi explice cauza atât de neobişnuitei sale purtări:

- *Pentru ce* refuzi?

- Prefer să mă abțin…

Cu oricare alt om mi-aş fi ieşit numaidecât din fire şi, cuprins de o furie cumplită, l-aş fi poftit, fără multe vorbe, să mă lipsească de prezența-i neplăcută. Dar Bartleby avea ceva care mă dezarma, ba chiar mă mişca şi mă descumpănea în chip ciudat. Am început să discut cu el, să-i explic:

- E vorba de verificarea propriilor dumitale copii. Citind simultan cele patru copii, te scutim de-o muncă plicticoasă. Aşa se obişnuieşte. Orice copist e dator să-şi confrunte copiile, nu-i aşa? De ce nu vorbeşti? Răspunde!

- Prefer să mă abțin, răspunse el, cu inflexiuni de flaut.

Mi se păruse, în timp ce-i vorbeam, că-mi cântărea cu atenție fiece cuvânt, că-i înțelegea perfect sensul şi că, deşi

nu putea contesta argumentele mele irezistibile, nu ştiu ce considerent suprem îl îndemna să-mi răspundă aşa cum îmi răspunsese.

- Prin urmare, eşti decis să nu te supui cererii mele, dictată de bunul-simț şi de uzul comun?

Îmi dădu a înțelege, pe scurt, că aprecierea mea era corectă în această privință; da, hotărârea lui era irevocabilă.

Se întâmplă adesea ca un om contrazis într-un mod neaşteptat şi profund nerațional să înceapă a se îndoi de convingerile-i cele mai ferme. E ca şi cum ar începe să bănuiască vag că dreptatea şi rațiunea sunt, pe de-a-ntregul, de partea cealaltă, oricât de uluitor i s-ar părea acest lucru. În consecință, dacă se află de față şi alte persoane, omul se întoarce spre ele ca să găsească vreun reazem pentru mintea lui şovăitoare.

- Ascultă, Curcanule, ce părere ai? N-am dreptate?

- Cu voia dumneavoastră, domnule, cred că da, îmi răspunse el pe un ton cât se poate de blând.

- Dar dumneata, ce crezi? îl întrebai eu pe Cleştișor.

- Cred că în locul dumneavoastră l-aş da pe uşă afară. (Cititorul cu spirit de observație îşi va da seama că, întrucât această scenă se petrecea într-o dimineață, răspunsul Curcanului era potolit şi politicos, pe când cel dat de Cleştișor era cam repezit; sau, pentru a reveni la o expresie anterioară, proasta dispoziție a lui Cleştișor era de gardă, iar cea a Curcanului se odihnea.)

- Iar tu, Ghimberule, ce părere ai? întrebai eu, dornic să-mi asigur până şi cele mai neînsemnate sufragii.

- Cred, domnule, că s-a cam țicnit la cap, răspunse băiatul, rânjind.

- Ai auzit ce-au spus oamenii? strigai eu, întorcându-mă cu fața spre paravan. Ieşi de-acolo şi fă-ți datoria!

Dar Bartleby n-a catadicsit să-mi răspundă. Am rămas o clipă descumpănit şi perplex. Dar, încă o dată, treaba mă zorea, aşa că m-am hotărât din nou să amân pentru mai târziu rezolvarea acestei dileme. Ne-am apucat, destul de stânjeniți, să confruntăm copiile, fără ajutorul lui Bartleby, deşi aproape la fiecare pagină Curcanul îşi exprima, politicos, părerea că procedura asta e destul de neobişnuită, iar Cleştișor, foindu-se pe scaun cu o nervozitate dispeptică, şuiera printre dinți sudălmi ocazionale împotriva dobitocului îndărătnic de după paravan şi declara că e pentru prima şi ultima oară că lucrează fără plată în locul altuia.

În vremea asta Bartleby şedea în chilia lui, fără să-i pese de nimic altceva decât de treaba pe care o făcea.

Trecură câteva zile, în timpul cărora copistul se adânci din nou într-o lucrare de proporții. Purtarea lui neobişnuită mă făcuse să-i observ cu luare-aminte mişcările. Am băgat de seamă că nu se ducea niciodată la masă - de fapt nu se ducea nicăieri: nu-mi amintesc să-l fi văzut vreodată în afara biroului meu. Stătea tot timpul ca o santinelă în colțul lui. Totuşi am constatat că, pe la orele unsprezece dimineața, Ghimber se îndrepta spre deschizătura paravanului ce-l ascundea pe Bartleby, ca şi cum acesta l-ar fi chemat acolo în tăcere, printr-un gest pe care nu-l puteam vedea de la locul meu. Băiatul părăsea atunci biroul, cu vreo câțiva gologani zornăindu-i în palmă şi apărea ceva mai târziu cu un pumn de prăjiturele aromate, pe care le lăsa omului de după paravan; acesta îi răsplătea osteneala cu două dintre prăjiturelele aduse.

Prin urmare, din asta trăieşte, îmi spuneam. Nu prânzeşte niciodată, la drept vorbind. O fi, pesemne, vegetarian. Ba nu, nu mănâncă nici măcar verdețuri, ci numai prăjiturele… Mintea mea se pierdu atunci în reverii pe tema consecințelor probabile pe care o alimentație bazată exclusiv pe prăjiturelele cu ghimber le-ar putea

avea asupra organismului omenesc. Prăjiturelele astea au ca principal ingredient ghimberul, care le dă aroma specifică. Dar ce-i ghimberul? Un condiment iute şi aromat. Era, oare, Bartleby iute şi aromat? Câtuşi de puţin. Însemna deci că ghimberul nu avea nici un efect asupra lui Bartleby. Probabil că el însuşi prefera să nu aibă nici un efect.

Nimic nu poate fi mai enervant pentru un om serios decât rezistenţa pasivă. Dacă „rezistentul” e cu totul inofensiv în pasivitatea lui şi dacă cel ce întâmpină o asemenea rezistenţă nu e lipsit de omenie, acesta din urmă se va strădui, în momentele lui de bunădispoziţie şi de elan caritabil, să simtă cu imaginaţia ceea ce nu poate înţelege cu mintea. Tocmai în felul acesta îl priveam eu, de cele mai multe ori, pe Bartleby şi purtările sale. Sărmanul de el, îmi spuneam, nu are nici o intenţie rea. E clar că nu vrea cu tot dinadinsul să fie obraznic. Însăşi mutra lui e o dovadă că excentricităţile îi sunt involuntare. Şi-apoi, îmi este foarte util. O să mă împac eu cu el! Dacă l-aş da afară, ar nimeri mai mult ca sigur la un patron mai puţin indulgent, care l-ar maltrata. Ar ajunge, poate, să moară de foame, săracul! Da, iată o ocazie de a-mi câştiga lesne respectul faţă de mine însumi: a fi prietenos cu Bartleby şi a-i tolera încăpăţânarea stranie e o nimica toată; în schimb, aş agonisi, poate, o hrană dulce pentru conştiinţa mea, pentru liniştea mea sufletească… Nu eram totuşi mereu în această dispoziţie. Uneori pasivitatea lui Bartleby mă scotea din fire. Simţeam dorinţa ciudată de a-l provoca să mă refuze din nou, de a-i smulge vreo scânteie de mânie care să o poată aprinde pe a mea. Dar era ca şi cum aş fi încercat să scot o scânteie frecându-mi degetele de o bucată de săpun. Totuşi într-o după-amiază demonul meu lăuntric a pus stăpânire pe mine, ceea ce a dus la o mică scenă.

- Bartleby - i-am zis -, după ce termini de copiat hârtiile alea, vreau să le confruntăm împreună.

- Prefer să mă abțin...

- Cum?! Sper că n-ai de gând să stărui în încăpățânarea asta de catâr!

Nici un răspuns.

Deschizând uşa, m-am întors spre Curcan şi spre Cleştişor şi le-am strigat:

- Bartleby refuză pentru a doua oară să-şi confrunte hârtiile. Ce părere ai, Curcanule?

Nu uitați că era într-o după-amiază. Curcanul strălucea ca un cazan de aramă, tigva lui cheală aburea parcă, iar mâinile i se tot suceau peste hârtiile pătate.

- Ce părere am? răcni el. Păi, cred c-o să trec dincolo de paravan şi-o să-i învinețesc un ochi!

Şi, spunând acestea, Curcanul se ridică în picioare şi-şi zvârli brațele înainte, într-o poziție de boxer. Tocmai se pregătea să-şi pună în aplicare amenințarea, când l-am oprit, alarmat de reacția pe care-o provocasem ațâțând în neştire combativitatea de după-amiază a Curcanului.

- Stai jos, Curcanule, i-am zis. Ia să ascultăm părerea lui Cleştişor. Ce părere ai, nu crezi c-aş fi îndreptățit să-l concediez de îndată pe Bartleby?

- Mă iertați, domnule, dar numai dumneavoastră puteți hotărî acest lucru. Personal, socotesc că purtarea lui e cam anormală şi chiar nedreaptă față de mine şi de Curcanul. Se prea poate însă să fie doar o toană trecătoare.

- Aha! exclamai eu. Ți-ai schimbat părerea în chip ciudat - acum vorbeşti despre el cu multă blândețe.

- Berea e de vină, zise Curcanul. Berea-l înmoaie pe om. Eu şi Cleştişor am luat azi masa împreună. Vedeți cât de blând sunt eu însumi, domnule! Să mă duc să-l bat?

- Pe cine? Pe Bartleby? Nu, nu astăzi, Curcanule! Lasă jos pumnii, te rog!

Am închis uşile şi am păşit din nou spre Bartleby. Mă simţeam iarăşi îmboldit de-o ispită fatală. Ardeam de nerăbdare să-l văd pe Bartleby răzvrătindu-se din nou împotriva mea. Amintindu-mi că nu părăsea niciodată biroul, i-am spus:

- Bartleby, întrucât Ghimber e plecat, te-aş ruga să dai o fugă până la poştă şi să vezi dacă a sosit ceva pentru mine.

(Poşta era foarte aproape, nu-ţi trebuiau decât trei minute ca s-ajungi acolo.)

- Prefer să nu…

- Nu *vrei*?

- *Prefer* să nu…

M-am întors clătinându-mă la birou şi m-am aşezat, absorbit de gânduri. Furia oarbă pusese însă din nou stăpânire pe mine. Exista, oare, vreun alt pretext prin care mi-aş fi putut atrage un nou refuz ruşinos din partea acestui salariat slăbănog şi famelic? Ce altă cerere, perfect rezonabilă, se va izbi de refuzul lui?

- Bartleby!

Nici un răspuns.

- Bartleby! repetai eu, ridicând tonul.

Nici un răspuns.

- Bartleby! urlai eu.

La cea de-a treia chemare, apăru în pragul chiliei sale, ca un strigoi supus legilor invocaţiei magice.

- Du-te alături şi spune-i lui Cleştişor să vină la mine.

- Prefer să nu, îmi răspunse el cu glas scăzut, dar respectuos, şi dispăru fără zgomot.

- Foarte bine, Bartleby! îi spusei atunci pe un ton potolit şi cu dârzenie calmă, sugerând hotărârea mea irevocabilă de a recurge grabnic la o pedeapsă teribilă.

Pe moment, aveam chiar intenţia de a-l pedepsi. Dar, întrucât se apropia ora mesei, am socotit că-i mai bine

să-mi iau pălăria şi să plec acasă, deşi eram foarte descumpănit şi perplex.

Să mărturisesc, oare? Rezultatul acestei istorii a fost că, în curând, biroul meu a căpătat o caracteristică precisă, şi anume aceea că un tânăr copist cu fața palidă, pe nume Bartleby, îmi copia acte la tariful obişnuit de patru cenți coala (o sută de cuvinte), dar era definitiv scutit de obligația de a-şi verifica scriptele, munca aceasta fiind atribuită Curcanului şi lui Cleştişor - desigur, ca un omagiu adus superiorității lor profesionale. Mai mult încă, sus-numitul Bartleby nu trebuia să fie trimis niciodată, sub nici un motiv, în vreo deplasare, fie ea cât de neînsemnată; dacă totuşi i se cerea să facă vreun astfel de comision, era de la sine înțeles că va răspunde „prefer să nu”, altfel spus, că va refuza categoric.

Cu timpul, am început să mă împac cu Bartleby. Firea lui echilibrată şi cumpătată, ferită de orice excese, râvna lui neobosită (întreruptă doar de reveriile în care-i plăcea să se cufunde, îndelung, în chilioara de după paravan), felul lui tăcut de a fi şi purtarea lui veşnic aceeaşi în orice împrejurare făceau dintr-însul o achiziție de preț. Esențialul era că *se afla totdeauna acolo*: era cel dintâi dimineața şi cel din urmă seara, iar peste zi nu lipsea nici o clipă. Aveam o încredere ciudată în cinstea lui. Simțeam că hârtiile mele de valoare erau într-o desăvârşită siguranță în mâinile lui. Fireşte că, uneori, mă apuca subit o furie spasmodică împotriva lui - n-aş fi putut s-o evit nici măcar dacă mi s-ar fi făgăduit în schimb mântuirea propriului suflet. Căci îmi venea foarte, foarte greu să am tot timpul în minte ciudatele particularități şi neobişnuitele privilegii şi scutiri ce alcătuiau convenția tacită în virtutea căreia Bartleby rămăsese în biroul meu. Din când în când, în dorința mea de a expedia lucrările urgente, săvârşeam bunăoară greşeala de a-i cere lui Bartleby, pe un ton repezit şi lapidar, să-şi pună degetul

pe şnurul unei peceţi de ceară roşie pe care mă pregăteam s-o aplic pe nişte acte. Obişnuitul răspuns „prefer să nu” răsuna fără greş de după paravan - şi atunci cum ar fi putut, oare, un muritor copleşit de infirmităţile proprii firii omeneşti să evite a protesta împotriva unei asemenea perversităţi, a unei asemenea absurdităţi?! Cu toate acestea, fiece refuz pe care-l întâmpinam nu făcea decât să reducă şansele repetării unei astfel de greşeli din parte-mi.

E locul să menţionez că, potrivit obiceiului practicat de mai toţi avocaţii care-şi au birourile în clădiri supraaglomerate, îmi făcusem mai multe chei pentru uşa de la intrare. Una din ele era păstrată de o femeie care locuia la mansardă şi care-mi freca podelele o dată pe săptămână şi venea zilnic să-mi măture odăile şi să şteargă praful. Îi încredinţasem „Curcanului” o altă cheie, din motive de comoditate. Uneori purtam în buzunar cea de-a treia cheie. Şi mai exista una, a patra, dar nu ştiam cine anume o păstra.

Într-o duminică dimineaţă s-a întâmplat să mă duc la biserica Sfintei Treimi pentru a asculta un predicator celebru; ajungând cam prea devreme acolo, m-am gândit să dau o raită până la birou. Din fericire aveam cheia la mine, dar când am încercat s-o vâr în broască am constatat că uşa era încuiată pe dinăuntru. Nedumerit, am strigat şi, spre consternarea mea, am văzut că o cheie se răsuceşte în broască: uşa se deschise şi în pragul ei apăru fantomaticul Bartleby, numai în cămaşă - o cămaşă ciudat de zdrenţuită - şi-mi spuse calm că regretă, dar, fiind foarte ocupat, socoteşte că-i mai bine să nu mă primească deocamdată. Apoi adăugă laconic că ar fi poate preferabil să mă plimb de două-trei ori în jurul casei, până când îşi va termina el treaba.

Apariţia cu totul neaşteptată a lui Bartleby în chip de fantomă ce-mi bântuia în zi de duminică biroul, cu mutra aceea cadaverică, de gentleman nonşalant şi totuşi sigur

de sine, a avut asupra-mi un efect atât de ciudat, încât m-am îndepărtat numaidecât de propria mea uşă şi am procedat întocmai cum mi se ceruse - nu însă fără câteva icnete de revoltă neputincioasă împotriva obrăzniciei suave a acestui copist nemaipomenit. În realitate, tocmai această uluitoare suavitate mă dezarma sau, mai bine zis, mă emascula. Căci socot că un om care-i permite, calm, unui subaltern să-i dicteze linia de conduită şi să-l alunge din propria-i casă, un asemenea om nu se mai poate numi, cel puțin temporar, bărbat. Pe deasupra, mă întrebam plin de nelinişte ce putea face Bartleby în biroul meu într-o duminică dimineață, îmbrăcat atât de sumar? Nu cumva se deda la vreo activitate nepermisă? Dar nu, o asemenea posibilitate era exclusă. Nu-l puteai bănui nici o clipă pe Bartleby de imoralitate. Dar ce Dumnezeu făcea acolo? Copia acte? Nici măcar! Oricât de excentric ar fi fost, Bartleby era un om profund cuviincios; nu s-ar fi aşezat pentru nimic în lume la masa lui de lucru cu o asemenea îmbrăcăminte sumară. Şi-apoi, era duminică, iar înfățişarea lui Bartleby avea ceva care te împiedica să-l bănuieşti că ar fi în stare să pângărească printr-o îndeletnicire profană sfințenia acestei zile.

Totuşi mintea mea nu era împăcată; împins de curiozitate, m-am reîntors la uşa biroului meu. Am vârât cheia în broască şi am deschis-o, fără să întâmpin vreo împotrivire. Înăuntru, nici urmă de Bartleby. Neliniştit, mi-am aruncat privirile în jur, apoi m-am uitat după paravan, dar era limpede că omul plecase. Cercetând mai îndeaproape locul, am dedus că, de multă vreme încoace, Bartleby mânca, se îmbrăca şi dormea în biroul meu - şi asta fără farfurie, oglindă sau pat. Canapeaua veche şi uzată dintr-un colț al încăperii purta vaga amprentă a unei siluete firave. Sub pupitrul lui Bartleby am găsit o pătură făcută sul, iar sub grătarul sobei goale o cutie de cremă şi o perie de ghete; pe un scaun, un lighenaş de tablă cu un

săpun şi un prosop zdrenţuit; apoi, împachetate într-un ziar, câteva resturi de prăjiturele şi o bucată de brânză. Da, mi-am spus eu, e limpede ca Bartleby s-a aciuat aici şi că mi-a transformat biroul într-un apartament de burlac. Şi m-a fulgerat un gând: ce singurătate, ce viaţă nenorocită şi lipsită de prietenie mi-a fost dat să văd! Sărăcia lui Bartleby e mare, dar cât de groaznică îi e singurătatea! Gândiţi-vă puţin! Duminicile, Wall Streetul e la fel de pustiu ca Petra[2]; şi în fiece noapte, redevine pustiu. Clădirea asta care în zilele săptămânii zumzăie de viaţă şi de activitate sună a gol când se lasă noaptea, iar duminicile e abandonată de dimineaţă până seara. Ei bine, tocmai aici şi-a găsit Bartleby să se stabilească - unic spectator al unei pustietăţi pe care-a văzut-o plină de însufleţire, un soi de Marius[3] inocent şi transfigurat, meditând printre ruinele Cartaginei!

Pentru prima oară în viaţă m-am simţit copleşit de o melancolie adâncă şi sfâşietoare. Până atunci nu cunoscusem decât sentimentul nu lipsit de farmec al tristeţii. Acum, conştiinţa unui destin comun tuturor oamenilor mă împingea spre o irezistibilă jale, spre un soi de melancolie frăţească! Atât eu, cât şi Bartleby eram fiii lui Adam. Mi-am amintit de mătăsurile strălucitoare şi de feţele radioase pe care le văzusem în ziua aceea plutind ca nişte lebede pe fluviul Broadwayului, în ţinută de gală; comparându-le cu palidul copist, mi-am spus: vai, fericirea caută lumina, făcându-ne să credem că lumea e veselă, pe când nefericirea se ţine ascunsă, dându-ne impresia că nici nu există. Aceste gânduri triste - desigur, himere ale

---

2 Vechea capitală — astăzi în ruină — a nabateilor, în Arabia Petrea („Arabia stâncoasă“, partea de nord-vest a Arabiei) (n. tr.).

3 Caius Marius (156–87 î. Ch.), vestit comandant militar roman; fugind din Roma, în timpul dictaturii lui Sulla, a ajuns în nordul Africii, în preajma ruinelor Cartaginei (n. tr.).

unei minți bolnave şi neroade - m-au dus la altele, mai particulare, în legătură cu ciudățeniile lui Bartleby. Eram stăpânit de presimțirea unor descoperiri stranii. Figura lividă a copistului mi-a apărut învăluită într-un giulgiu tremurător, în mijlocul unor străini indiferenți. Şi m-am simțit deodată atras spre pupitrul încuiat al lui Bartleby - pupitru a cărui cheie rămăsese la vedere în broască.

N-am nici un gând rău, îmi spuneam, şi nu caut să-mi satisfac vreo curiozitate cinică; şi-apoi, pupitrul acesta îmi aparține, ca şi conținutul lui, de aceea îmi pot permite să arunc o privire înăuntru... Totul mi-a apărut rânduit cu migală - mai ales hârtiile erau aşezate cu grijă. Sertarele fiind adânci, mi-am vârât mâna pe sub vrafurile de hârtii. Deodată am simțit un obiect acolo şi l-am tras afară. Era o năframă veche, grea şi înnodată. I-am dezlegat colțurile şi am constatat că servea drept puşculiță.

Mi-am adus aminte atunci de toate tainele pe care le observasem la acest om taciturn. Mi-am amintit că nu vorbea, decât cel mult pentru a răspunde la vreo întrebare, şi că, deşi avea uneori destul timp liber, nu-l văzusem niciodată citind - nici măcar un ziar. Mi-am mai amintit cum rămânea îndelung la fereastra de după paravan pentru a contempla zidul gol de cărămidă. Eram sigur că nu frecventa niciodată vreun restaurant sau vreo bodegă, iar fața lui palidă arăta limpede că nu obişnuia să bea bere, asemenea Curcanului, şi nici măcar ceai sau cafea, precum ceilalți; după ştiința mea, nu se ducea nicăieri şi nu ieşea niciodată la plimbare (dacă nu cumva ieşise astăzi); mi-am mai amintit că refuzase să-mi spună cine este sau de unde venea şi dacă avea vreo rudă pe lumea asta; precum şi că nu se plângea niciodată că-l doare ceva, deşi era atât de sfrijit şi de palid. Dar, mai presus de orice, mă urmărea aerul acela de involuntară şi - cum să-i spun? - lividă trufie, mai bine zis expresia aceea sobră şi rezervată ce mă intimidase de-atâtea ori, făcându-mă să-i

accept docil excentricitățile şi să mă tem a-i cere vreun serviciu, fie el cât de mic, deşi ghiceam după imobilitatea lui prelungită că trebuie să fie pierdut în reveriile în care se cufunda contemplând zidul acela orb.

Gândindu-mă la toate aceste lucruri şi legându-le de faptul, recent descoperit, că Bartleby îşi făcuse din biroul meu reşedința lui permanentă, m-a cuprins un fel de panică meschină, căci nu uitasem nici de firea lui bolnăvicios-capricioasă. Prima mea reacție fusese o melancolie pură şi o milă sinceră; dar melancolia asta se transforma în spaimă, iar mila în repulsie, pe măsură ce nefericirea lui Bartleby căpăta proporții în imaginația mea. Căci nu se poate nega, oricât de teribil ar fi acest adevăr, că, până la un punct, ideea sau priveliştea nefericirii altora stârneşte în fiecare dintre noi cele mai bune simțăminte; dar, dincolo de acel punct, în anumite cazuri nu le mai stârneşte. Greşesc cei ce afirmă că acest lucru s-ar datora invariabil egoismului inerent inimii omeneşti. Fenomenul îşi are sorgintea mai degrabă într-o anume neputință de a remedia răul, când acesta e organic şi excesiv. Pentru un suflet simțitor, mila înseamnă adesea suferință. Iar când, în cele din urmă, îşi dă seama că pe o asemenea milă nu se poate întemeia un ajutor eficace, bunul-simț îi porunceşte să se lepede de ea. Ceea ce am văzut în dimineața aceea m-a convins că bietul copist era victima unei maladii înnăscute şi incurabile. Aş fi putut dărui o pomană trupului său, dar nu acest trup îl făcea să sufere: sufletul îi era în suferință, iar eu nu-i puteam veni în ajutor!

În dimineața aceea nu m-am mai dus la biserica Sfintei Treimi, aşa cum îmi propusesem. Lucrurile pe care le văzusem erau incompatibile cu mersul la biserică, cel puțin deocamdată. M-am întors acasă pe jos, gândindu-mă ce să fac cu Bartleby. În cele din urmă am luat o hotărâre: mâine dimineață îi voi pune, calm, unele

întrebări în legătură cu viaţa lui trecută, iar dacă va refuza să-mi răspundă deschis şi fără rezerve (şi eram sigur că va prefera să nu-mi răspundă astfel), îi voi dărui douăzeci de dolari peste ceea ce-i datoram şi-i voi spune că nu mai am nevoie de serviciile lui, dar că aş fi bucuros să-l pot ajuta într-un fel sau altul, bunăoară aş suporta cheltuielile de drum dac-ar dori să se întoarcă în ţinutul său natal, oriunde s-ar afla acesta. Iar dacă, odată ajuns acasă, ar avea vreodată nevoie de un ajutor, îmi putea trimite o scrisoare, ştiind că ea nu va rămâne fără răspuns.

Veni şi dimineaţa zilei următoare.

- Bartleby - îi chemai eu încetişor, de după paravan.

Nici un răspuns.

- Bartleby, repetai pe un ton şi mai blajin. Vino, te rog, aici! Nu-ţi voi cere nici un lucru pe care-ai prefera să nu-l faci. Vreau doar să-ţi vorbesc.

Bartleby îşi făcu atunci apariţia, fără zgomot.

- Spune-mi, te rog, Bartleby, unde te-ai născut?

- Prefer să nu...

- Fii bun atunci şi spune-mi *orice* despre dumneata.

- Prefer să nu...

- Dar ce motiv rezonabil ai putea invoca pentru a nu-mi vorbi? Nutresc sentimente prieteneşti faţă de dumneata.

În timp ce-i vorbeam, nu se uita la mine, ci-şi aţintea privirile asupra bustului lui Cicero, aflat drept în spatele meu, la vreo şase degete deasupra capului meu.

- Care-i răspunsul dumitale, Bartleby? întrebai eu după o aşteptare îndelungată, în timpul căreia faţa lui rămase impasibilă, deşi buzele-i albe şi subţiri tremurau imperceptibil.

- Deocamdată prefer să nu răspund - zise el şi se retrase în chilia lui.

Recunosc că a fost o slăbiciune din parte-mi, dar atitudinea lui m-a cam supărat. Desluşeam în ea nu

numai un soi de dispreț reținut, dar şi o revoltătoare lipsă de recunoştință, având în vedere indiscutabila indulgență şi bunăvoință pe care i le arătasem.

Şi iarăşi am stat să mă gândesc ce aveam de făcut. Jignit de purtarea lui şi hotărât să-l concediez numaidecât, simțeam totuşi că o prezență ciudată bătea la poarta inimii mele superstițioase, interzicându-mi să-mi pun în aplicare gândul şi denunțându-mă ca pe un scelerat în cazul când aş fi cutezat să rostesc vreun cuvânt aspru împotriva acestui om fără seamăn de nenorocit. În cele din urmă, trăgându-mi scaunul lângă paravan, m-am aşezat acolo şi-am spus pe un ton prietenos:

- Nu face nimic, Bartleby, dacă nu vrei să-mi dezvălui trecutul dumitale, dar îngăduie-mi să te rog, prieteneşte, să respecți pe cât posibil regulile acestui serviciu. Promite-mi acum că ne vei ajuta să confruntăm documentele, mâine sau poimâine; într-un cuvânt, promite-mi că într-o zi-două vei începe să fii ceva mai înțelegător. Hai, Bartleby!

- Pentru moment, aş prefera să nu fiu ceva mai înțelegător, îmi răspunse el cu o suavitate cadaverică.

În clipa aceea uşa se deschise: era Cleştișor. Părea mahmur ca după o noapte de nesomn, neobişnuit de grea, provocată de o indigestie excepțional de acută. Auzind ultimele cuvinte ale lui Bartleby, Cleştișor mârâi:

- Ai prefera, hai? În locul dumneavoastră, domnule, adăugă el adresându-mi-se mie, i-aş arăta eu ce prefer! L-aş învăța eu minte pe catârul ăsta îndărătnic! Dar ce anume ar prefera să nu facă, domnule?

Bartleby nu se clintise.

- Aş prefera să te retragi pentru moment, m-am pomenit eu spunându-i lui Cleştișor.

În ultima vreme căpătasem obiceiul de a folosi, fără voia mea, cuvântul „prefer” în tot felul de ocazii nu tocmai potrivite. Şi tremuram la gândul că prezența lui Bartleby

începuse deja să-mi tulbure facultățile mintale. La ce noi şi grave aberații avea oare să mă mai ducă? Teama asta nu fusese străină de hotărârea mea de a recurge la măsuri drastice.

În vreme ce Cleştişor se depărta, cu o mutră acră şi îmbufnată, se apropie de mine Curcanul, blajin şi reverențios:

- Cu voia dumneavoastră, domnule - începu el -, m-am gândit ieri la acest Bartleby şi mi-am spus că dac-ar prefera să bea zilnic o halbă de bere, starea lui s-ar îmbunătăți simțitor, îngăduindu-i să ne ajute la confruntarea hârtiilor sale.

- Vasăzică şi dumneata te-ai molipsit de cuvântul ăsta! exclamai eu, uşor ațâțat.

- Cu voia dumneavoastră, care cuvânt? mă întrebă Curcanul, insinuându-se respectuos în spațiul strâmt de după paravan şi împingându-mă astfel mai aproape de Bartleby. Care cuvânt, domnule? repetă el.

- Aş prefera să fiu lăsat singur - zise Bartleby, contrariat parcă de această invazie în ascunzătoarea lui.

- Ăsta-i cuvântul, Curcanule! am exclamat eu. Ăsta e!

- Aha, „prefer”? Da, ciudat cuvânt. Eu, unul, nu-l folosesc niciodată. Dar, precum vă spuneam, domnule, dacă dânsul ar prefera…

- Fii bun, Curcanule, şi retrage-te, îl întrerupsei eu.

- Da, desigur, domnule, dacă preferați să mă retrag…

În timp ce Curcanul ieşea, Cleştişor m-a zărit prin uşa deschisă şi m-a întrebat dacă „prefer” să copieze nu ştiu ce act pe hârtie albastră sau pe hârtie albă. Nu pusese nici un fel de accent batjocoritor pe cuvântul „prefer”: era limpede că-i scăpase fără să vrea. Mi-am spus atunci în sinea mea că trebuie neapărat să mă descotorosesc de nebunul ăsta, care a şi apucat să ne sucească limba, dacă nu şi capul - mie şi funcționarilor mei. Am socotit totuşi că era mai prudent să nu-l concediez de îndată.

În ziua următoare am băgat de seamă că Bartleby stătea la fereastră, pierdut în reveriile lui stârnite de contemplarea zidului gol. Când l-am întrebat de ce nu scria, mi-a răspuns că se hotărâse să nu mai scrie.

- Cum aşa? Ce mai e şi asta? exclamai eu. Nu mai vrei să scrii?

- Nu.

- Din ce motiv?

- Păi, nu vedeți şi singur motivul? îmi răspunse el, cu indiferență.

L-am privit cu luare-aminte şi-am văzut că ochii îi erau opaci şi sticloşi. Mi-am dat numaidecât seama că extraordinara râvnă cu care copiase acte în primele săptămâni, sub fereastra aceea întunecoasă, îi vătămase, temporar poate, vederea. Tulburat, am rostit câteva cuvinte de compătimire. I-am dat a înțelege că făcea, fireşte, foarte bine că se abținea câtva timp să copieze acte şi l-am îndemnat să se folosească de prilej pentru a se deda unor sănătoase plimbări în aer liber. Nu mi-a urmat însă îndemnul. Câteva zile mai târziu, în absența celorlalți funcționari ai mei, fiind foarte grăbit să expediez prin poştă anumite scrisori, m-am gândit că Bartleby, care nu avea nimic altceva de făcut, se va arăta mai puțin inflexibil decât de obicei şi-mi va duce la poştă pomenitele scrisori. Dar el a refuzat categoric, aşa că am fost nevoit să mă duc eu însumi, ceea ce nu-mi convenea deloc.

Alte zile trecură. N-aş fi putut spune dacă vederea lui Bartleby se ameliorase sau nu. După toate aparențele, mi se părea că da. Dar când l-am întrebat, nu m-a învrednicit cu nici un răspuns. Oricum, era limpede că de scris nu voia să mai scrie. În cele din urmă, la solicitările mele stăruitoare, mi-a comunicat că renunțase definitiv la munca de conțopist.

- Cum aşa?! exclamai eu. Chiar dacă ochii dumitale vor vedea mai bine, mult mai bine ca oricând, nici atunci nu vei copia acte?

- M-am lăsat de munca de copist, îmi răspunse el şi se retrase.

Bartleby rămase astfel, ca şi mai înainte, un soi de ornament fix al biroului meu. Ba, dacă se poate spune astfel, mult mai fix decât fusese vreodată. Ce era de făcut? Dacă nu voia să mai lucreze nimic, ce rost avea să mai rămână în biroul meu? La drept vorbind, devenise o piatră de moară legată de gâtul meu, piatră pe cât de nefolositoare, pe atât de apăsătoare. Şi cu toate acestea, mi se rupea inima de el. Dac-aş spune că starea lui mă îngrijora, n-aş spune întregul adevăr. De mi-ar fi indicat cel puțin numele vreunui prieten sau al vreunei rude, i-aş fi scris numaidecât, stăruind să-l ia şi să-l ducă pe nenorocit în vreun refugiu convenabil. Din păcate însă, părea să fie singur pe lume, absolut singur. Ca o epavă în mijlocul Atlanticului. În cele din urmă, necesitățile biroului meu au precumpănit, tiranic, asupra oricăror alte considerente. I-am comunicat lui Bartleby, cât mai politicos posibil, că va trebui să părăsească biroul în termen de şase zile. L-am sfătuit să facă între timp demersuri pentru a-şi găsi o altă locuință şi m-am oferit chiar să-i dau o mână de ajutor, dacă ar binevoi să preia el însuşi inițiativa mutării.

- Iar când vei pleca de la mine, am adăugat eu, voi avea grijă să nu pleci cu mâna goală. Nu uita, Bartleby, de azi în şase zile.

La împlinirea acestui soroc, mi-am aruncat privirea după paravan: ei bine, Bartleby era acolo!

Mi-am încheiat nasturii de la haină şi, încercând să-mi păstrez calmul, am păşit încet spre el.

- A sosit timpul, i-am spus atingându-i umărul. Trebuie să părăseşti acest birou. Îmi pare rău pentru dumneata. Poftim banii. Trebuie să pleci!

- Aş prefera să nu plec, îmi răspunse el, stând mai departe întors cu spatele.

- Trebuie!

Bartleby rămase tăcut.

Aveam o nețărmurită încredere în cinstea acestui om, care-mi restituise adesea monedele de câte şase pence sau un şiling ce-mi cădeau pe podea (căci sunt foarte dezordonat din fire în această privință). Iată de ce gestul pe care l-am făcut cu acel prilej nu trebuie să pară câtuşi de puțin neobişnuit.

- Bartleby - i-am spus -, îți datorez doisprezece dolari. Poftim treizeci şi doi. Cei douăzeci de dolari în plus îți aparțin. Ia-i, te rog.

Şi i-am întins banii.

El însă nici nu s-a clintit.

- Atunci ți-i las aici, i-am spus, punând banii pe masă, sub o greutate. Şi, luându-mi pălăria şi bastonul, am pornit spre uşă, dar înainte de a-i trece pragul m-am întors pentru a adăuga, foarte calm:

- După ce-ți vei lua lucrurile de-aici, fii bun, Bartleby, şi încuie uşa - pentru că au plecat toți afară de dumneata - şi vâră-ți cheia sub preş, ca s-o găsesc mâine dimineață. N-am să te mai văd, aşa că-ți spun adio. Dacă, pe viitor, vei socoti că-ți pot face vreun serviciu, nu uita să-mi scrii de la noua dumitale reşedință. Adio, Bartleby, şi drum bun!

El însă nu scoase o vorbă. Aidoma ultimei coloane a unui templu în ruină, rămase tăcut şi solitar, în mijlocul încăperii pustii.

Mergând gânditor spre casă, am simțit că mândria mea devenea mai tare decât mila. Mă împăunam cu modul magistral în care mă descotorosisem de Bartleby. Spun „magistral” pentru că aşa-i va apărea oricărui observator

imparțial. Metoda folosită de mine mi se părea superbă tocmai prin calmul ei desăvârşit. Nici o izbucnire vulgară, nici un fel de bravadă, nici o fanfaronadă colerică, însoțită de paşi făcuți de colo până colo prin încăpere şi de porunci vehemente adresate lui Bartleby, ca să-şi împacheteze bulendrele zdrențăroase. Nimic de acest fel. Departe de a-l soma zgomotos pe Bartleby să plece - aşa cum ar fi procedat un spirit inferior -, pornisem de la premisa că *trebuia* să plece. Şi clădisem pe această premisă tot ce aveam de spus. Cu cât mă gândeam mai mult, cu atât eram mai încântat de metoda mea. Totuşi a doua zi dimineața m-am trezit cu unele îndoieli - somnul îmi risipise întru câtva fumurile vanității. Una dintre orele cele mai lucide şi mai înțelepte hărăzite omului este aceea care urmează îndată după trezirea lui, dimineața. Acum, metoda mea mi se părea la fel de înțeleaptă, însă... numai în teorie. Cum se va dovedi în practică, iată problema! Presupunerea că Bartleby va pleca fusese într-adevăr splendidă, dar la urma urmei această presupunere era numai a mea, nicidecum a lui Bartleby. Problema era nu dacă eu presupuneam sau nu că el va pleca, ci dacă el va prefera sau nu să mă părăsească. Era mai degrabă un om cu preferințe decât unul cu presupuneri.

După micul dejun m-am dus în oraş, cumpănind în minte argumentele *pro* şi *contra*. Aveam, o clipă, convingerea că metoda mea se va dovedi un eşec lamentabil, deoarece îl voi găsi pe Bartleby instalat ca de obicei în biroul meu; în clipa următoare însă, eram sigur că-i voi găsi scaunul gol. Mergeam aşa, oscilând între o posibilitate şi alta. Când am ajuns la colțul dintre Broadway şi Canal Street, am zărit un grup de oameni care discutau ațâțați.

- Pun rămăşag că n-o să iasă! auzii eu un glas.

- N-o să iasă? replicai eu. Vezi de treabă! Scoate banii pentru rămăşag!

Şi mi-am vârât instinctiv mâna în buzunar ca să-i scot pe-ai mei, când deodată mi-am amintit că era zi de alegeri. Cuvintele pe care le auzisem nu aveau nici o legătură cu Bartleby, ci se refereau la succesul sau insuccesul nu ştiu cărui candidat la postul de primar. Din pricina obsesiei mele, îmi imaginasem că întregul Broadway lua parte la frământarea mea şi dezbătea aceeaşi problemă. Am mers mai departe, bucuros să-mi ascund uituceala după zgomotosul paravan al străzii.

Aşa cum intenţionasem, am ajuns la birou mai devreme ca de obicei. M-am oprit o clipă în faţa uşii, ca să trag cu urechea. Nu se auzea nimic. Cu siguranţă că plecase. Am încercat clanţa. Uşa era încuiată. Da, metoda mea reuşise de minune: Bartleby îşi luase tălpăşiţa. Totuşi gândul acesta era învăluit de o anume melancolie: aproape că regretam succesul meu strălucit. Tocmai căutam sub preşul din faţa uşii cheia pe care Bartleby urma să mi-o lase, când genunchiul mi s-a ciocnit cu zgomot de o scândură, ceea ce a stârnit un glas de dincolo de uşă:

- Încă nu! Sunt ocupat.

Era Bartleby.

Am rămas ca trăsnit. O clipă, am stat locului aidoma acelui cetăţean din Virginia, care, odinioară, într-o după-amiază senină de vară, a fost lovit de trăsnet în timp ce-şi fuma pipa la fereastra casei lui: a rămas aplecat acolo, visător, până ce l-a atins cineva şi-a căzut!

- Aşadar, n-a ieşit! am mormăit eu în cele din urmă.

Dar, supunându-mă din nou uluitorului ascendent pe care impenetrabilul copist îl avea asupră-mi - ascendent de care nu puteam scăpa, în ciuda indignării mele -, am coborât încet scările şi, ajungând în stradă, am început să dau ocol clădirii. Ce puteam face în această situaţie nemaipomenită? mă întrebam, perplex. Să-l scot cu de-a sila din casă nu puteam; să-l alung, copleşindu-l cu injurii, nu se făcea; să chem poliţia ar fi fost neplăcut pentru mine.

Şi totuşi, nici să-l las să-şi savureze sinistrul triumf asupra mea nu-mi convenea. Atunci ce era de făcut? Sau, dacă nu era nimic de făcut, mai era oare măcar ceva de *presupus*? Da: tot aşa cum, mai înainte, presupusesem că Bartleby o să plece, puteam acum presupune, retrospectiv, că plecase. Trăgând concluziile logice ale acestei presupuneri, puteam să intru grăbit în biroul meu şi, prefăcându-mă că nu-l văd, puteam să dau peste el ca şi cum ar fi fost un duh. O asemenea purtare ar fi nimerit, desigur, drept la ţintă. Bartleby nu avea cum să reziste la o astfel de aplicare a doctrinei presupunerilor. Dar, gândindu-mă mai bine, reuşita acestui plan mi-a apărut cam îndoielnică. M-am hotărât să discut din nou cu el problema.

- Bartleby - i-am zis, intrând în birou cu o expresie severă, dar calmă -, sunt foarte nemulţumit. Sunt consternat, Bartleby. Aveam o părere mai bună despre dumneata. Îmi închipuiam că eşti destul de rafinat ca să pricepi dintr-o simplă aluzie sau presupunere cum stau lucrurile într-o chestiune delicată. Se pare însă că m-am înşelat. Păi, nici măcar nu te-ai atins de banii ăştia! adăugai eu sincer mirat, arătându-i bancnotele rămase acolo unde le lăsasem cu o seară înainte.

Bartleby nu-mi răspunse.

- Ai sau n-ai de gând să pleci de-aici? îl întrebai eu, cuprins de furie, înaintând spre el.

- Aş prefera să nu plec, răspunse copistul subliniind uşor particula „nu”.

- Ce drept ai să rămâi aici? Plăteşti vreo chirie? Îmi plăteşti impozitele? Sau crezi cumva că imobilul ăsta îţi aparţine?

Nici un răspuns.

- Eşti dispus să-ţi reiei munca de copist? Ţi s-au vindecat ochii? Mi-ai putea oare transcrie un mic act chiar în dimineaţa asta? Ce-ar fi să mă ajuţi să confrunt câteva

rânduri? Sau să te duci la poştă? Într-un cuvânt, eşti dispus să faci vreo treabă oarecare, pentru a da un sens refuzului dumitale de a părăsi acest birou?

Bartleby se retrase tăcut în chilia lui.

Eram într-un asemenea hal de nervi, încât am socotit că-i mai prudent să mă abțin deocamdată de la orice demonstrație. Bartleby şi cu mine eram singuri. Mi-am amintit de scena tragică dintre nefericitul Adams şi încă şi mai nefericitul Colt, scenă petrecută în biroul solitar al acestuia din urmă: enervat la culme de Adams, bietul Colt[4] şi-a pierdut cumpătul şi s-a lăsat târât fără să vrea spre gestul fatal - un gest pe care nici un om nu-l poate deplânge mai mult decât făptaşul însuşi. În cursul meditațiilor mele pe această temă m-am gândit adeseori că, dacă cearta lor ar fi avut loc pe stradă sau într-o locuință particulară, ea nu ar fi avut acelaşi deznodământ tragic. Faptul că se aflau singuri într-un birou solitar, la etajul unei clădiri lipsite de orice legături domestice umanizatoare - un birou fără covoare pe jos, cu podeaua prăfuită şi cu un aspect, desigur, lugubru - faptul acesta a contribuit, cred, mult la deznădăjduita exasperare a nefericitului Colt. Dar când eu am simțit cum creşte în mine această mânie primară, stârnindu-mi ispita de a-l lovi pe Bartleby, am înfruntat-o pieptiş și am azvârlit-o cât colo. Cum? Pur şi simplu amintindu-mi de divinul comandament: „O nouă poruncă vă aduc eu vouă, iubiți-vă unii pe alții". Da, tocmai asta m-a salvat. Pe lângă virtuțile ei superioare, mila are şi însuşirea că acționează adesea ca un principiu de înțelepciune şi de prudență, ca o pavăză puternică în mâna aceluia care-o posedă. S-au săvârşit crime din pricina geloziei, din pricina urii şi a mâniei, din pricina egoismului şi a trufiei, dar nu s-a

---

4 E vorba de un episod din viața americanului Samuel Colt (1814–1862), care a inventat revolverul (n. tr.).

pomenit ca vreun om să comită vreo crimă diavolească în numele sfintei carităţi. De aceea, măcar interesul personal, în lipsa unui temei superior, ar trebui să-i îndemne pe toţi oamenii, îndeosebi pe cei aprigi din fire, să practice caritatea şi iubirea aproapelui. În împrejurarea despre care vorbesc, m-am străduit să-mi înăbuş furia împotriva copistului, interpretându-i cu bunăvoință atitudinea. Bietul de el! îmi spuneam. N-o face din răutate. Şi-apoi, a dus o viață atât de grea, încât e vrednic de indulgență.

M-am străduit de asemenea să mă apuc numaidecât de treabă şi în acelaşi timp să-mi ridic moralul. Am încercat să-mi imaginez că în cursul dimineții aceleia Bartleby va ieşi de bunăvoie, la o oră aleasă de el, din chilia lui şi va porni cu paşi hotărâți spre uşă. Dar nu s-a întâmplat aşa. A sunat de douăsprezece şi jumătate; Curcanul a început să se aprindă la față, şi-a răsturnat călimara şi a devenit gălăgios, în fel şi chip; Cleştișor a intrat în faza lui paşnică şi cuviincioasă, iar Ghimber a început să-şi ronțăie mărul de la amiază. Cât despre Bartleby, a rămas în picioare lângă fereastra lui, cufundat într-una din reveriile-i adânci, stârnite de contemplarea zidului orb. Mă veți crede oare când vă voi mărturisi că în după-amiaza aceea am plecat de la birou fără a-i mai adresa vreun cuvânt?

Trecură alte câteva zile, în cursul cărora am răsfoit, în clipele mele de răgaz, cartea *Despre voință* a lui Edwards[5] şi tratatul lui Priestley[6] *Despre necesitate*. În împrejurările date, aceste scrieri au avut asupră-mi un efect salutar. Am

---

5 Jonathan Edwards (1703–1758), teolog american, autor al unei lucrări intitulate Libertatea voinței (n. tr.).

6 Joseph Priestley (1733–1804), preot presbiterian, cu vederi radicale, a fost exilat din Anglia în Statele Unite pentru sprijinul acordat Revoluției Franceze. Şi-a legat numele de cercetările sale în domeniul chimiei, precum și de o serie de eseuri cu caracter etico-religios (n. tr.).

ajuns treptat la convingerea că toate neplăcerile mele în legătură cu Bartleby erau predestinate din veac şi că bizarul copist îmi fusese trimis de o preaînțeleaptă Pronie, într-un scop tainic, pe care un simplu muritor ca mine nu-l putea desluşi. Da, Bartleby - îi spuneam eu în gând -, rămâi acolo unde eşti, după paravanul tău! Nu te voi mai persecuta; eşti la fel de inofensiv şi de tăcut ca oricare dintre scaunele astea vechi; într-un cuvânt, mă simt mai bine când te ştiu aici. În sfârşit văd, simt şi înțeleg țelul predestinat al vieții mele. Sunt mulțumit. Alții au, poate, roluri mai înalte de jucat, dar misiunea mea în această lume, Bartleby, este de a-ți asigura un birou în care să rămâi atâta cât vei crede de cuviință.

Cred că această înțeleaptă şi binecuvântată stare de spirit m-ar fi însuflețit multă vreme dacă prietenii şi colegii care-mi vizitau biroul nu m-ar fi zgândărit cu observațiile lor răutăcioase. Căci, aşa cum se întâmplă adesea, contactul permanent cu mințile mărginite sfârşeşte prin a toci hotărârile cele mai nobile ale oamenilor generoşi. Deşi, la drept vorbind, când mă gândeam mai bine, nu mi se părea defel ciudat că oamenii care intrau în biroul meu erau ispitiți să arunce vreo remarcă sinistră în legătură cu impenetrabilul Bartleby, impresionați fiind de înfățişarea lui bizară. Se întâmpla uneori ca vreun avocat, venit să trateze o afacere cu mine şi negăsindu-l în birou decât pe copist, să încerce a obține de la el vreo informație precisă în legătură cu locul unde m-aş putea afla; fără să ia în seamă vorbăria intrusului, Bartleby rămânea nemişcat în mijlocul încăperii, astfel încât, după ce-l privea câtva timp în această poziție, avocatul cu pricina pleca, la fel de nelămurit precum venise.

Alteori, când avea loc vreun proces de arbitraj în biroul meu plin de avocați şi de martori - unul mai aferat decât altul - se întâmpla ca vreunul dintre aceşti oameni ai legii, văzându-l pe Bartleby că trândăveşte, să-i ceară să

dea o fugă până la biroul său (al avocatului respectiv) şi să-i aducă niscaiva documente. Bartleby trata cu un refuz calm astfel de cereri şi rămânea la fel de inactiv ca şi mai înainte. Atunci avocatul holba ochii la el, apoi se întorcea către mine. Ce-aş fi putut, oare, să-i spun? În cele din urmă, mi-am dat seama că printre colegii mei de breaslă trecea din gură în gură un murmur de uimire în legătură cu bizarul ipochimen pe care-l țineam în biroul meu. Treaba asta m-a supărat rău de tot. Şi mi-a venit brusc ideea că Bartleby ar putea trăi până la adânci bătrâneți chiar în biroul meu, sfidându-mi autoritatea, contrariindu-mi musafirii, făcându-mi de ruşine reputația profesională şi aruncând o umbră sinistră asupra întregii clădiri; târându-şi zilele încet, grație economiilor lui (căci eram sigur că nu cheltuia mai mult de câțiva cenți pe zi), ar ajunge, poate, să-mi supraviețuiască şi să revendice dreptul de posesiune asupra biroului meu în calitate de ocupant perpetuu. Din ce în ce mai copleşit de aceste sumbre presimțiri şi de răutăcioasele observații ale prietenilor în legătură cu fantoma din biroul meu, am sfârşit prin a-mi schimba radical felul de a gândi. M-am hotărât să-mi adun toate forțele şi să mă descotorosesc pentru totdeauna de acest insuportabil demon.

Totuşi, înainte de a făuri vreun plan amănunțit în acest sens, m-am mărginit să-i sugerez lui Bartleby oportunitatea plecării sale definitive. Pe un ton calm şi grav, l-am sfătuit să supună această idee unei mature chibzuințe. Dar, după ce a chibzuit vreme de trei zile, Bartleby m-a informat că hotărârea lui inițială a rămas neschimbată; pe scurt, că prefera să rămână la mine.

Ce-i de făcut? m-am întrebat eu atunci, încheindu-mi haina până la ultimul nasture. Ce-ar trebui să fac? Ce-mi porunceşte conştiința să fac cu omul ăsta, mai bine zis cu fantoma asta? Trebuie neapărat să scap de el. Trebuie neapărat să plece de la mine! Dar cum? Doar n-ai de gând

să-l arunci în stradă pe omul ăsta sărman, pe muritorul ăsta palid şi pasiv - ar fi o ruşine să te porți cu atâta cruzime față de o asemenea făptură neajutorată! Nu, nu pot şi nu voi săvârşi niciodată o astfel de ticăloşie. Mai degrabă îl las să trăiască şi să moară aici, urmând să-i zidesc în perete rămăşițele pământeşti. Aşadar, ce vei face? Oricât l-ai îndemna, nu se va clinti de-aici! Până şi banii cu care-ncerci să-l mituieşti rămân neatinşi pe masa pe care i-i laşi. Pe scurt, e limpede că preferă să se agațe de tine.

În cazul acesta, e nevoie de o măsură drastică, neobişnuită. Cum adică? Doar n-ai să-l dai pe mâna poliției, ca să-i închidă în temniță paloarea nevinovată?! De altfel, pe ce temei ai putea obține arestarea lui? E, oare, un vagabond? Cum ar putea fi socotit vagabond unul ca el, care refuză să se clintească din loc? Tocmai pentru că *nu vrea* să fie vagabond, încerci să-l dai drept un vagabond! E din cale-afară de absurd!... Nu are mijloace vizibile de subzistență - iată un temei solid... Da' de unde! E neîndoios că se întreține singur, ceea ce constituie unica dovadă de netăgăduit prin care-un om poate demonstra că posedă mijloacele necesare... Destul! De vreme ce nu vrea să mă părăsească, va trebui să-l părăsesc eu. Îmi voi schimba sediul, mă voi stabili în altă parte şi-l voi preveni că, dacă-l voi găsi în noul meu sediu, îl voi da în judecată ca pe-un delincvent de rând.

În consecință, a doua zi i-am vorbit astfel:

- Socotesc că biroul acesta e situat prea departe de primărie şi că aerul de-aici e nesănătos. Pe scurt, am de gând sa mă mut săptămâna viitoare, aşa că nu voi mai avea nevoie de serviciile dumitale. Ți-o spun de pe acum, ca să-ți dau posibilitatea să-ți găseşti alt loc de muncă.

Bartleby nu-mi răspunse, aşa că discuția luă sfârşit.

În ziua sorocită, am tocmit câțiva oameni cu nişte căruțe şi m-am dus la birou; întrucât n-aveam prea multă

mobilă, mutarea a durat doar câteva ceasuri. De la început până la sfârşit, copistul a rămas în picioare înapoia paravanului, care, la porunca mea, a fost lăsat la urmă. Când oamenii l-au luat şi l-au îndoit ca pe-un folio uriaş, n-a mai rămas decât Bartleby, imobíl în încăperea pustie. Am zăbovit câteva clipe în prag ca să-l privesc şi, simțindu-mă deodată cuprins de remuşcări, m-am întors în încăpere cu mâna în buzunar şi cu sufletul la gură.

- La revedere, Bartleby! i-am spus. Eu plec... La revedere şi Dumnezeu să te ajute! Şi ține asta, am adăugat, strecurându-i în palmă o bancnotă.

Dar bancnota a căzut pe podea, şi atunci - lucru ciudat - m-am smuls cu greu de lângă omul de care dorisem atât de mult să mă descotorosesc.

O zi, două după instalarea mea în noul sediu, am stat cu uşa încuiată, tresărind la fiece zgomot de paşi ce se auzea pe coridoare. Când mă întorceam la birou după vreo scurtă absență, mă opream o clipă în prag, cu urechea la pândă, înainte de a vârî cheia în broască. Dar aceste temeri n-aveau nici un rost. Bartleby nu s-a mai apropiat niciodată de mine.

Socoteam că totul merge perfect, când am primit pe neaşteptate vizita unui necunoscut care m-a întrebat, cu un aer tulburat, dacă ocupasem recent un birou pe Wall Street, la nr. ... Copleşit de presimțiri, am răspuns că da.

- În cazul acesta, domnule, sunteți răspunzător de individul pe care l-ați lăsat acolo, mi-a spus necunoscutul, care s-a dovedit a fi un avocat. Individul refuză să copieze acte, refuză orice fel de muncă, spunând că preferă să se abțină. Refuză, de asemenea, să părăsească biroul.

- Regret, domnule, i-am răspuns cu un calm aparent, menit să-mi ascundă zbuciumul lăuntric. Regret, dar individul despre care vorbiți nu reprezintă nimic pentru mine, nu-mi este nici rudă, nici salariat, ca să mă puteți socoti răspunzător de el.

- Dar, pentru numele lui Dumnezeu, cine este?

- Nu sunt deloc în măsură să vă informez. Nu ştiu nimic despre el. L-am folosit cândva în calitate de copist, dar în ultima vreme n-a mai prestat nici o muncă pentru mine.

- Atunci am să-l dau afară! Bună ziua, domnule.

Trecură câteva zile, în cursul cărora n-am mai auzit nimic despre Bartleby; şi, deşi m-am simțit de câteva ori îmboldit de dorința caritabilă de a trece pe la vechiul meu sediu pentru a-l vedea pe copist, nu ştiu ce repulsie m-a reținut, de fiecare dată.

S-a isprăvit deci cu Bartleby, mi-am spus la capătul unei alte săptămâni, în timpul căreia nu mai auzisem nimic despre dânsul. Dar o zi mai târziu, întorcându-mă la birou, am găsit mai mulți inşi care mă aşteptau în prag, cuprinşi de o nervozitate extremă.

- Ăsta e! Uite-l că vine! strigă cel mai din față, care nu era altul decât avocatul care mă vizitase, singur, cu câtva timp înainte.

- Trebuie să-l scoateți numaidecât, domnule! zbieră la mine un bărbat corpolent, în care-l recunoscui pe proprietarul casei cu nr. ... de pe Wall Street. Domnii aceştia, care-mi sunt chiriaşi, nu mai pot tolera o asemenea situație. Domnul B. (şi arătă spre avocat) l-a dat afară din birou, dar individul continuă să bântuie clădirea: ziua se instalează pe rampa scării, iar noaptea doarme la intrare. Toți sunt îngrijorați, iar clienții au început să părăsească birourile. Sunt temeri că mulțimea ar putea să-l linşeze. Trebuie să întreprindeți neîntârziat ceva!

Am început să mă retrag, îngrozit, din calea acestui torent de vorbe şi aş fi dat orice ca să mă pot închide în biroul meu. Dar în zadar am repetat că Bartleby nu reprezenta nimic pentru mine - nimic mai mult decât pentru oricare dintre ei: ştiind că fusesem ultimul om care avusese de-a face cu el, mă trăgeau la răspundere, fără

cruțare. Temându-mă să-mi văd numele dat la ziar (aşa cum mă amenința, vag, unul dintre cei de față), am chibzuit bine şi, în cele din urmă, am declarat că dacă avocatul îmi va înlesni o întrevedere confidențială cu Bartleby în biroul său (al avocatului) mă voi strădui din răsputeri, chiar în după-amiaza aceea, să-i scap de pacostea de care se plângeau.

Urcând scările ce duceau spre vechiul meu birou, l-am găsit pe Bartleby instalat pe rampă, foarte liniştit.

- Ce faci aici, Bartleby? l-am întrebat.

- Şed pe rampă, îmi răspunse el cu blândețe.

L-am împins în biroul avocatului, care ne-a lăsat singuri.

- Bartleby, i-am spus, îți dai seama că-mi căşunezi mari neplăceri, stăruind să ocupi palierul după ce ai fost alungat din birou?

Nici un răspuns.

- Una din două: ori pleci de bunăvoie, ori va trebui să fii scos cu de-a sila. Ce fel de slujbă ți-ar conveni? Ai dori să te angajezi din nou în calitate de copist?

- Nu, aş prefera să rămân aşa cum sunt.

- Ți-ar plăcea să lucrezi ca funcționar într-o băcănie?

- Într-o băcănie aerul e prea stătut. Nu, n-aş vrea să mă angajez ca funcționar, dar nu fac mofturi.

- Spui că aerul e prea stătut, dumneata care stai tot timpul închis între patru pereți?!

- Aş prefera să nu mă angajez ca funcționar, îmi răspunse el ca şi cum ar fi vrut să lămurească definitiv această mică problemă.

- Ți-ar conveni, poate, slujba de barman? Munca asta nu vatămă ochii.

- Nu mi-ar conveni deloc, deşi repet că nu fac mofturi.

Încurajat de locvacitatea lui neobişnuită, am trecut din nou la atac:

- Ți-ar plăcea să călătoreşti prin țară ca achizitor de comenzi? Munca asta ți-ar prii!

- Nu, aş prefera să fac altceva.

- Ce-ar fi, atunci, să însoțeşti în Europa vreun tânăr de familie bună, pe care să-l instruieşti cu conversația dumitale? Ți-ar plăcea aşa ceva?

- Câtuşi de puțin. Am impresia că nu-i o treabă prea precisă. Îmi place să fiu sedentar. Dar nu fac mofturi.

- Atunci, ai să rămâi sedentar! am izbucnit eu, pierzându-mi răbdarea şi înfuriindu-mă de-a binelea, pentru prima oară în istoria exasperantelor mele relații cu Bartleby. Dacă nu vei pleca de-aici până seara, atunci mă voi vedea silit să... da, mă văd silit să plec eu însumi!

Am recurs la această încheiere absurdă, neştiind ce amenințare să folosesc pentru a-l intimida şi a-l îndupleca să se urnească din loc. Socotind zadarnic orice alt efort, mă pregăteam să-l părăsesc grabnic, când m-a fulgerat un gând - care-mi mai dăduse, de altfel, târcoale şi înainte.

- Bartleby - i-am spus pe tonul cel mai blajin cu putință în împrejurările date -, n-ai vrea să mă însoțeşti până acasă, nu la biroul meu, ci la locuința mea, şi să rămâi cu mine acolo până ce vom lua pe îndelete o hotărâre convenabilă pentru dumneata? Hai să plecăm, chiar acum!

- Nu. Deocamdată prefer să rămân aici.

Nu i-am mai răspuns nimic. Păcălindu-i pe toți prin bruscheța şi graba mea, am părăsit repede clădirea şi am pornit în fugă pe Wall Street spre Broadway, unde, sărind în primul autobuz întâlnit, am scăpat de orice urmărire. De îndată ce mi-am recăpătat calmul, mi-am dat seama limpede că făcusem tot ce-mi stătea în putință - atât în ce priveşte cererile proprietarului şi ale chiriaşilor săi, cât şi în ce priveşte propria-mi dorință şi propriu-mi sentiment al datoriei - pentru a-l ocroti pe Bartleby şi a-l pune la adăpost de orice persecuție brutală. M-am străduit, aşadar,

să fiu cât se poate de liniştit şi de senin, dar, deşi o făceam cu conştiința împăcată, n-am izbutit pe deplin în încercarea mea. Eram atât de înfricoşat de gândul că proprietarul furios şi locatarii lui exasperați m-ar putea urmări din nou, încât, după ce i-am predat lui Cleştişor conducerea treburilor mele, am cutreierat timp de câteva zile cu cabrioleta partea de sus a oraşului şi suburbiile sale, trecând în Jersey City şi în Hoboken şi făcând incursiuni fugare chiar în Manhattan-ville şi Astoria. Pot spune că, de fapt, am locuit câteva zile în cabrioleta mea.

Când m-am reîntors în biroul meu, am găsit pe masă o scrisorică de la proprietar şi am deschis-o cu degetele tremurânde. Scrisorica mă informa că proprietarul chemase poliția, care-l arestase pe Bartleby ca vagabond şi-l închisese la „Tombs”. Având în vedere că ştiam mai multe despre arestat decât oricine, proprietarul îmi cerea să mă prezint la pomenita închisoare şi să dau o declarație conformă faptelor. Această veste a avut un efect contradictoriu asupra mea. La început am fost indignat, dar în cele din urmă aproape că am aprobat ideea. Firea energică şi hotărâtă a proprietarului îi inspirase o linie de conduită pe care eu, unul, nu cred c-aş fi ajuns s-o adopt vreodată, deşi părea singura ce se impunea în ultimă instanță, date fiind împrejurările.

Aşa cum am aflat mai târziu, bietul copist nu a opus nici cea mai slabă rezistență în clipa când i s-a spus că va fi trimis la închisoare: s-a mulțumit să accepte în tăcere, cu obişnuita lui impasibilitate lividă. Câțiva dintre curioşii care erau de față s-au alăturat emoționați grupului: precedat de unul dintre polițişti, care-l ținea de braț pe Bartleby, alaiul a pornit în tăcere pe străzile zgomotoase şi vesele, încinse de arşița amiezii.

În aceeaşi zi în care am primit scrisorica proprietarului m-am dus la închisoarea oraşului. Găsindu-l pe gardianul de serviciu, i-am explicat scopul

vizitei mele, iar el mi-a confirmat că individul căutat de mine se afla într-adevăr acolo. Atunci l-am asigurat pe gardian că Bartleby e un om profund cinstit şi vrednic de compătimire, în ciuda inexplicabilei sale excentricităţi. I-am relatat tot ce ştiam despre el şi am încheiat sugerându-i gardianului să-i facă detenţiunea cât mai puţin aspră cu putinţă, până când se va lua o măsură ceva mai clementă - deşi nu prea ştiam ce fel de măsură putea fi luată în legătură cu el; în cel mai rău caz, Bartleby putea fi trimis la azilul de săraci. După această discuţie, l-am rugat pe gardian să-mi îngăduie să-l văd pe deţinut.

Întrucât acesta nu se afla sub nici o acuzaţie infamantă şi avea o comportare destul de potolită şi cu totul inofensivă, i se îngăduise să circule liber prin închisoare şi îndeosebi în curţile ei interioare, acoperite cu iarbă. L-am găsit în cea mai ferită dintre aceste curţi, stând singur, cu faţa spre un zid înalt; de jur-împrejur, în deschizăturile înguste ale ferestruicilor închisorii, mi se părea că văd ochii ucigaşilor şi tâlharilor care-l urmăreau cu privirea.

- Bartleby!

- Vă cunosc şi nu vreau să vă spun nimic, îmi răspunse el fără să-şi întoarcă faţa.

- Nu eu te-am adus aici, Bartleby, îi replicai, întristat de bănuiala cuprinsă în vorbele lui. De altfel, pentru dumneata locul ăsta nu poate avea nimic infamant. Prezenţa dumitale aici nu e legată de nici o dezonoare. Şi-apoi, nu-i chiar aşa de trist aici, cum s-ar putea crede. Uite, sus e cerul, jos iarba…

- Ştiu unde mă aflu, mi-o tăie Bartleby.

După care n-a mai vrut să scoată o vorbă, aşa că l-am părăsit.

Păşind din nou pe coridor, am fost acostat de un individ burduhănos, încins cu un şorţ.

- E prietenul dumneavoastră? mă întrebă el, arătând cu degetul peste umăr.

- Da.

- Vrea să crape de foame? Dacă da, e foarte lesne: n-are decât să se mulțumească cu rațiile zilnice!

- Cine eşti dumneata? l-am întrebat, neştiind ce să cred despre un om care-mi vorbea pe un ton atât de neoficial, într-un asemenea loc.

- Sunt magazionerul. Domnii care au prieteni închişi aici mă plătesc ca să le procur ceva bun de mâncare.

- Adevărat? îl întrebai eu pe magazioner, întorcându-mă cu fața spre el.

Omul îmi răspunse afirmativ.

- Atunci aş dori să fii cât se poate de atent cu prietenul meu, urmai eu, strecurând câțiva arginți în palma magazionerului. Dă-i cea mai bună mâncare cu putință şi fii cât mai politicos cu el.

- N-ați vrea să mă prezentați? spuse individul privindu-mă cu aerul unuia care arde de nerăbdare să-şi dovedească buna creştere.

Socotind că relația aceasta i-ar putea fi de folos bietului copist, am consimțit; şi, după ce l-am întrebat pe magazioner cum îl cheamă, m-am dus cu el la Bartleby.

- Bartleby, omul ăsta e un prieten care-ți va fi de mare folos.

- Sluga dumneavoastră, domnule, sluga dumneavoastră, îi zise magazionerul, făcând o plecăciune adâncă. Sper că vă place la noi, domnule. Teren frumos, odăi răcoroase... sper c-o să rămâneți câtva timp aici... o să mă străduiesc să vă fac plăcută şederea. Ce doriți să mâncați azi la prânz?

- Prefer să nu mănânc azi, răspunse Bartleby, depărtându-se. Nu mi-ar prii, nu sunt obişnuit cu prânzurile.

Şi, spunând acestea, se îndreptă cu paşi rari spre capătul curții şi se opri în fața zidului gol ce-o străjuia.

- Cum adică? exclamă magazionerul, aruncându-mi o privire uimită. Ciudat om, nu credeți?

- Cred că-i puțin cam scrântit, i-am răspuns eu mâhnit.

- Scrântit? Zău? Păi, ca să vă spun drept, credeam că prietenul dumneavoastră e unul din domnii ăia care falsifică bani. Falsificatorii ăştia sunt îndeobşte palizi şi cilibii la înfăţişare. Nu mă pot opri să nu-i compătimesc. Zău, domnule! L-ați cunoscut pe Monroe Edwards? adăugă el, emoționat, şi făcu o pauză; apoi, punându-şi mâna pe umărul meu, oftă compătimitor. A murit de oftică la Sing-Sing! Vasăzică nu l-ați cunoscut pe Monroe?

- Nu, n-am avut niciodată de-a face cu vreun falsificator. Dar acum trebuie să plec. Ai grijă de prietenul meu! N-ai nimic de pierdut, dimpotrivă. Voi veni să te mai văd.

Câteva zile mai târziu, am obținut din nou permisiunea de a vizita închisoarea şi am pornit pe coridoarele ei, în căutarea lui Bartleby. Dar nu l-am găsit.

- L-am zărit adineauri ieşind din celulă, îmi zise un gardian. Poate că s-o fi dus să se plimbe prin curte.

Am pornit, aşadar, într-acolo.

- Îl căutați pe mutul ăla? mă întrebă un alt gardian, trecând pe lângă mine. Uitați-vă, doarme în curtea de colo. N-au trecut nici douăzeci de minute de când l-am văzut întins în curte.

În curte domnea o linişte desăvârşită, căci deținuții de rând nu aveau acces acolo. Zidurile extrem de groase ce-o împrejmuiau nu lăsau să treacă nici un zgomot. Zidăria asta egipteană îmi apăsa, lugubră, sufletul. Dar sub tălpi simțeam o iarbă fragedă şi captivă. În curtea asta, ca în inima nemuritoarelor piramide, firele de iarbă încolțiseră,

printr-o magie bizară, din semințele azvârlite de păsări prin crăpăturile zidurilor.

Ghemuit într-o poziție ciudată la poalele zidului, cu genunchii strânşi, lăsat într-o rână, cu capul pe pietrele reci, aşa mi-a apărut bietul Bartleby. Trupul lui împuținat nu mişca. M-am oprit, apoi m-am apropiat de el, m-am aplecat asupră-i şi am văzut că ochii sumbri îi erau deschişi. Altminteri, ai fi zis că doarme adânc. Nu ştiu de ce, am simțit nevoia să-l ating. I-am apucat mâna, dar m-am simțit zguduit de-un fior din creştet până-n tălpi.

Fața rotundă a magazionerului răsări deodată lângă mine.

- Masa dumnealui e gata. Nici astăzi n-o să mănânce? Nu cumva trăieşte fără să mănânce?

- Trăieşte fără să mănânce, am răspuns eu închizând ochii lui Bartleby.

- Hm… Doarme, nu-i aşa?

- Da, alături de regi şi de sfetnicii lor, am şoptit eu.

*

N-are rost, cred, să duc mai departe această povestire. Imaginația va suplini lesne sumara descriere a înmormântării bietului Bartleby. Dar înainte de a-mi lua rămas-bun de la cititor, fie-mi îngăduit să-i spun că, dacă această mică povestire l-a interesat îndeajuns de mult ca să-i ațâțe curiozitatea de a şti cine era Bartleby şi ce fel de viață dusese înainte ca povestitorul să fi făcut cunoştință cu el, nu pot răspunde altceva decât că împărtăşesc întru totul această curiozitate, dar că nu sunt câtuşi de puțin în stare să o satisfac. Ezit totuşi să divulg aici un anumit zvon care mi-a ajuns la ureche după vreo câteva luni de la moartea copistului. Pe ce anume se întemeia acest zvon n-am putut afla niciodată; de aceea, nici n-aş putea spune cât de adevărat era. Cum însă acest zvon vag mi-a trezit

un anumit interes, chiar dacă mi-a sugerat ceva foarte trist, îl voi menționa în treacăt, gândindu-mă că s-ar putea să trezească acelaşi interes şi altora. Iată despre ce e vorba: Bartleby ar fi fost un mic funcționar la Arhiva din Washington a „Scrisorilor refuzate”, până când s-a pomenit brusc fără slujbă în urma unei schimbări din administrație.

Când mă gândesc la zvonul ăsta, îmi vine greu să-mi exprim emoția ce mă copleşește. Scrisori refuzate! Parcă ar suna: răposate![7] Imaginați-vă un om condamnat de natură şi de soartă la o deznădejde adâncă: se poate oare concepe o muncă mai aptă a-i spori această deznădejde decât aceea de a mânui necontenit asemenea „scrisori refuzate” şi de a le pregăti pentru foc? Căci ele sunt în fiecare an adunate cu harabaua şi puse pe foc. Uneori, lividul slujbaş scoate câte un inel din hârtiile împăturite (degetul căruia îi era destinat inelul putrezeşte, poate, în groapă!), câte o bancnotă trimisă în grabă de vreo persoană caritabilă unuia care nu mai cunoaşte de mult foamea, câte un cuvânt de iertare trimis unor ființe care-au murit în deznădejde, vreo speranță insuflată prea târziu unor disperați sau vreo veste bună adusă unor oameni doborâți de o nefericire cumplită. Asemenea scrisori, menite a fi solii ale vieții, aleargă spre moarte.

Vai ție, Bartleby! Vai ție, omenire!

---

7 În original, joc de cuvinte: Dead letters… dead men „scrisori moarte… oameni morți“ (n. tr.).